

Vlado Valenčič

LJUBLJANSKI TRGOVEC IN BANKIR CAHARIJA WALDTREICH (1623—1682)

Denarne in kreditne posle, ki so v razvitem kapitalističnem gospodarstvu naloga bank, so v predkapitalistični dobi in v dobi zgodnjega kapitalizma v veliki meri opravljali trgovci. Zlasti trgovini na daljavo so bili potrebni razni bančni posli, npr. menični in plačilni promet, pa tudi zunaj gospodarstva so se pojavljale potrebe, npr. za posojila. Trгоvec, ki si je s trgovskim poslovanjem pridobil skušnje v denarnih poslih in dovolj kapitala, je mogel prevzeti obenem nalogo bankirja. Zato je bilo bankirstvo vse do nastanka modernih bank združeno z blagovno trgovino.¹ V ljubljanski trgovski zgodovini imamo take primere od srednjega veka naprej. Konec 13. in začetek 14. stoletja se je uveljavila kot bankir trgovska družba Porgarjev; po Zontarjevi razpravi poznamo Porgarje kot bankirje bolj kot trgovce.² Pozneje so trgovce-bankirje nadomestili Židje; njihovo glavno opravilo, je bilo posojanje denarja. Prehod denarnih poslov na Žide je bil v zvezi s cerkvenimi predpisi zoper oderuštvo, ki niso dovoljevali jemanja obresti. V začetku 16. stoletja, v tej dobi so bili Židje izgnani iz Ljubljane, se je z bankirskimi posli v večji meri ukvarjal trgovec Volbenk Posch (po Fabjančiču Polž). »Trgoval je z Reko, Trstom, Beljakom, prodajal živino na Laško, kupčeval s Florentinci, kupoval menice od inozemskih trgovcev in jih izterjaval v Ljubljani. Igral je vlogo bankirja s trgovci iz Italije, posojal na obresti denar Ljubljančanom. Trgoval je s solitrom, ki ga je izvažal na Hrvaško, z oljem je zalagal Novo mesto, imel je faktorja v Slovenski marki.«³ Z denarnimi, posli se je precej ukvarjal trgovec Marko Stettner ml., posojal je denar plemičem in deželnim stanovom.⁴

Pozneje nam nekako celo stoletje niso znani ljubljanski trgovci, ki bi opravljali tudi bankirske posle. Vprašanje je, ali v drugi polovici 16. in v prvi polovici 17. stoletja res ni bilo v Ljubljani trgovcev-bankirjev, ali pa je pomanjkanje virov krivo, da jih ne poznamo. Vendar

¹ J. Kulišer, Splošna gospodarska zgodovina srednjega in novega veka II, Ljubljana 1959, str. 342, sl.; W. Sombart, Der moderne Kapitalismus, Vierte, unveränderte Auflage, Zweiter Band, Erster Halbband, München und Leipzig 1921, str. 540 sl.

² J. Zontar, Banke in bankirji v mestih srednjeveške Slovenije, GMDS XIII/1932, str. 21 sl.

³ V Fabjančič, Volbenk Polž, ljubljanski veliki trgovec, denarstvenik in župan v začetku 16. stol., Kronika slovenskih mest VI/1959, str. 9; J. Zontar, Villach und der Südosten, v zborniku 900 Jahre Villach, Villach 1960, str. 482 sl.

⁴ Zontar, Villach ..., str. 492 sl.; V. Fabjančič, Knjiga sodnikov in županov, I. del, fol. 297 sl., tipkopis v MALj.

viri ne morejo biti edini razlog; največ podatkov o trgovcih je v ljubljanskih sodnih protokolih in teh je za omenjeno dobo ohranjenih razmeroma mnogo več kot za prvo polovico 16. stoletja. Trgovce, ki so postali mestni župani ali sodniki, in ti so bili skoraj gotovo med uspešnejšimi in pomembnejšimi, je obravnaval Fabjančič in se pri tem oziral tudi na njihovo trgovsko in drugo gospodarsko dejavnost.⁵ Med temi trgovci, z njimi smo pobliže seznanjeni, ni bilo takih, ki bi jih mogli označiti tudi kot bankirje. Verjetno torej ni le v pomanjkljivih virih razlog, da ne vemo za bankirsko poslovanje, temveč so se trgovci z bankirskimi posli manj in redkeje ukvarjali. To bi bila nekako podobna slika, kakor jo na osnovi znanih virov dobimo o splošnem razvoju ljubljanske trgovine, živahnost v prvi polovici 16. stoletja, nato delna stagnacija, ki je trajala nekako eno stoletje, ter nov zagon v drugi polovici 17. stoletja. Tedaj so se zopet pojavili trgovci, ki so se z obsegom poslovanja in s premoženjem, ki so si ga pridobili s trgovino in z drugimi gospodarskimi posli, dvignili visoko nad druge.⁶ Ti trgovci so v večjem obsegu opravljali denarne in kreditne posle, bili so obenem bankirji. V razpravi o ljubljanski trgovini 16. in 17. stoletja sem omenjal Franca Rigonija, Jakoba Schella pl. Schellenburga ter Petra Antona Codelija.⁷ Nisem pa omenil Caharije Waldtreicha, ki sodi časovno na prvo mesto med njimi in ne zaostaja tudi po kapitalu, ki se je z njim uveljavljal. Takrat nisem vedel za Caharijo Waldtreicha (tudi Waltreich) kot ljubljanskega trgovca in bankirja; ni bil ljubljanski meščan in v davčnih knjigah zastonj iščemo njegovo ime med obdavčenimi trgovci. Nekajkrat je sicer omenjen v sodnih protokolih, toda te omembe niso razkrivale njegovega pomena. Šele zapuščinski inventar, ki mi je prišel pozneje v roke, je pokazal, kako obsežno je bilo Waldtreichovo trgovsko in bankirsko poslovanje; ta vir je dopolnilo še gradivo stanovskega arhiva.

Namen te razprave ni le, pokazati Waldtreichovo vlogo v ljubljanski trgovini 17. stoletja, temveč na njegovem primeru opozoriti tudi na nekatere značilnosti te trgovine ter, kolikor dopušča razpoložljivo gradivo, oceniti njen pomen za tedanjo Ljubljano in slovenski gospodarski prostor. S stališča meščanske trgovine je Waldtreichov primer še posebej zanimiv, ker gre verjetno za enega izmed prvih trgovcev, ki ni bil meščan, a se je stalno naselil v Ljubljani in opravljal trgovske posle. V zvezi z Waldtreichom bo treba omeniti njegovega trgovskega družabnika Franca Zergolla, ki se je, čeprav nemeščan, ukvarjal s trgovino, ter trgovca nemeščana Franca Rigonija. Skupaj so bili takrat predstavniki velike trgovine in velikega kapitala v Ljubljani. Njim so sledili veliki trgovci Schell, Codelli in drugi, ki so opravljali trgovske in bankirske posle na osnovi cesarskih privilegijev.

⁵ V. Fabjančič, Knjiga sodnikov in županov I. in II. del, tipkopis v MALj.

⁶ V. Valenčič, Ljubljanska trgovina v 16. in 17. stoletju. Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega. Razprave zv. 2. Ljubljana 1971, str. 640.

⁷ Valenčič, n. o. m. str. 117 sl.

II.

Caharija Waldtreich je bil rojen 5. avgusta 1623 v Augsburgu kot sin trgovca Baltazarja Waldtreicha, po rodu iz Toblacha na južnem Tirolskem. Družina Waldtreich ni pripadala mestnemu patriciatu, temveč trgovskemu cehu (Kaufleutestube). Oče Baltazar je umrl že leta 1625; trgovino je pozneje vodil starejši sin Baltazar, verjetno se je Caharija izučil v bratovi trgovini.⁸ V Ljubljani se Caharija Waldtreich prvič omenja leta 1649 med tujimi trgovci in kramarji, ki so obiskali sejem sv. Filipa in Jakoba (1. maja). Med tujimi trgovci in kramarji je kot obiskovalec sejmov omenjen nekolikokrat tudi v naslednjih letih.⁹ Ali je prišel naravnost iz Augsburga ali od drugod, se ni dalo ugotoviti in tudi ne, kdaj se je za stalno naselil v Ljubljani. Verjetno je leta 1651 že opravljal trgovske posle kot v mestu naseljeni trgovec; magistrat ga je tedaj terjal za plačilo zaostalih davkov.¹⁰ Sicer je bil še v letih 1652—1656 med sejemskimi obiskovalci v seznamu tujih trgovcev, toda zdi se, da so ga imeli za tujega trgovca zato, ker ni bil meščan. Brez dvoma je v tem času živel z družino v Ljubljani; v zakonu z Ano Katarino Pippan so se mu v Ljubljani rodili otroci 1653 Marija Suzana, 1655 Katarina Lukrecija, 1656 Franc Andrej, 1658 Ivana Rozina, 1661 Avguštin Baltazar, 1662 Anton Caharija, 1663 Simon Dominik in 1665 Katarina. Žena Katarina je 1665 umrla.¹¹ Pozneje se je ponovno poročil z Marijo Elizabeto pl. Schlangenburgh.

Leta 1659 je cesar Leopold I. Cahariji Waldtreichu podelil plemstvo. V plemiški diplomu je zapisano, da so bili njegovi predniki augsburškega rodu (undter die Augsburgische Geschlecht gewehlt vnnd begriffen). kar pa ni ustrezalo resnici. Zasluge, ki so mu pripomogle do plemstva, so bili njegovi denarni posli v korist vladarja in dežele (durch remittirung von Contributionen vnnd anderer Gelder). Ob tej priliki je dobil plemiški naziv »zur Ehrnport.«¹² Leta 1681 mu je bil podeljen naslov cesarskega svetnika, kar tudi dokazuje, da so cenili njegove denarne in trgovinske zasluge za državo. Umrl je 27. julija 1682, pokopan je bil pri frančiškanih; tedaj je bil njihov samostan s cerkvijo na današnjem živilskem trgu (na Vodnikovem trgu).¹³

Caharija Waldtreich se je pojavil v Ljubljani kot trgovec na sejmih. Iz virov ni razvidno, s kakšnim blagom je tedaj trgoval; vemo le, koliko sejmarine je plačeval. Leta 1652, ko je imel štiri sejemske stojnice za čas 14-dnevnega sejma, je plačal 8 gld, sicer je plačeval manjše zneske.¹⁴ Ker so bili letni sejmi namenjeni predvsem ljubljanskemu prebivalstvu, je gotovo prodajal potrošno blago, ki je našlo kupce med meščani. Najbolj verjetno je šlo za tekstilno blago; tako blago se je

⁸ Stadtarchiv Augsburg, sporočilo od 7. 12. 1971.

⁹ MALj, Cod. XIII/66, 69, 70, 71, 73, seznam plačane sejmarine (Standtgelt).

¹⁰ MALj, Cod. I/27, fol. 216.

¹¹ L. Schiviz von Schivizhoffen, Der Adel in den Matriken des Herzogthums Krain, Görz 1903, str. 10 sl., str. 177 (izpiski iz matičnih knjig stolne župnije v Ljubljani).

¹² AS, Pisma plemstva, Waldtreich Zacharias, 1659 maj 24.

¹³ Arhiv stolne župnije v Ljubljani, 2. Sterbregister; Schiviz, n. o. m. str. 179.

¹⁴ Gl. op. 9.

splačalo voziti ali tovoriti na prodaj v oddaljenejše kraje; na to kaže tudi uporaba večjega števila sejmskih stojnic. Waldtreich je najbrž že kmalu razširil trgovske posle zunaj Ljubljane in se ni omejeval le na obisk ljubljanskih sejmov. Ko se je mestni svet leta 1651 ukvarjal z davčnim zaostankom tujega trgovca Dominika Zaninija, čigar blago v mestnem skladišču je dal pod zaporo, je ugotovil, da sta Zanini in Waldtreich poguba za meščane, ker zalagata vso deželo.¹⁵ Tudi po tej ugotovitvi moremo sklepati na trgovanje s takim blagom, ki je pomenilo neprijetno konkurenco za meščanske trgovce.

Nekaj let pozneje se omenjajo še drugačni. Waldtreichovi trgovski posli. Imel je, ali si je vsaj prizadeval, da si pridobi, apalt za platno, to je izključno pravico za prodajo v inozemstvo.¹⁶ Izvažal je pšenico iz Štajerske in Kranjske v Italijo. Leta 1656 je bilo višjemu deželnostanovskemu prejemniku naklade na Reki naročeno, naj pusti Waldtreichu izvoziti 1000 starov pšenice, obenem pa so deželni stanovi prosili notranjeavstrijsko dvorno komoro, naj izstavi zanj dve novi izvozni dovoljenji (Paßbriefe), vsako za 5000 starov pšenice, in naj o tem obvesti nakladne urade v Ljubljani, Gorici in v Trstu.¹⁷ Skupaj s Francem Zergollom je trgoval z železom.¹⁸

Vso obsežnost in razvejanost Waldtreichovega trgovskega in bankirskega poslovanja je odkril šele zapuščinski inventar, ki vsebuje pod 354 tekočimi številkami popis pogodb, zadolžnic, menic, kontnih izvečkov, računov, pobotnic in drugih trgovskih listin ter popisov trgovskih knjig in korespondence.¹⁹ Skupaj z Lelijem de Luca, Matijo Schöfferjem iz Gradca in Jakobom Pessenhauserjem v Benetkah je bil v družbi za apalt izvoza volov; družba je z denarjem zalagala družabnika de Luco, ki je opravljal posle apaltatorja. Leta 1678 je de Luca družbi dolgoval 14.000 gld, Waldtreichov delež je znašal 3500 gld.²⁰ Po raznih omembah v zapuščinskem inventarju se vidi, da je trgoval s suknom in žitom. S suknom je oskrboval štajerske deželne stanove za potrebe vojaštva v Vojni krajini. Kot njegov dobavitelj moravskega sukna za graničarje je enkrat omenjen Matija Kolb v Linzu.²¹

Waldtreich je imel trgovsko organizacijo razpredeno na široko; v več mestih so bile trgovine, ki je pri njih bil udeležen. Z družabnikom družbe za izvoz volov Jakobom Pessenhauserjem in Matijo Schöfferjem je imel trgovino v Benetkah.²² Po pogodbi iz leta 1671 je z nečakom Baltazarjem Waldtreichom ustanovil trgovino v Trstu.²³ Udeležen je bil pri trgovini v Bohinju, ki je proti njej imel leta 1681 terjatev

¹⁵ Malj, Cod. I/27, fol. 251.

¹⁶ AS, Stanovski arhiv, Registratur-Protocoll 17, fol. 17.

¹⁷ AS, Stan. arhiv fasc. 302a, str. 357 sl.; Registratur-Protocoll 17, fol. 296 in 301.

¹⁸ Malj Cod. I/42, fol. 5.

¹⁹ AS, Zapuščinski inventarji fasc. II, št. 36, str. 15--118, št. 1--354. V nadaljnjih opombah k podatkom iz zapuščinskega inventarja bo citiran kot »Zap. inv.« ter številka listin (brüefliche Urkunden), pod katero so podatki v inventarju navedeni.

²⁰ AS, Zap. inv. št. 24.

²¹ AS, Zap. inv. št. 3, 4, 46, 61, 74 in str. 7.

²² AS, Zap. inv. št. 167.

²³ AS, Zap. inv. št. 112.

v znesku 2822 gld 51 kr.²⁴ V Gradcu je imel za opravljanje trgovskih poslov v tem mestu uslužbenca Mihaela Trächtingerja. Blagajniška knjiga, dnevnik in glavna knjiga, ki jih je Trächtinger vodil, so vpisane v zapuščinskem inventarju.²⁵ Obsežne trgovske posle je Waldtreich imel v Ptuj; pri Horaciju Caccia, ki je bil nekaj let mestni sodnik, je leta 1681 imel blaga v vrednosti 1282 gld 58 kr. Nekaj mesecev pred njegovo smrtjo je bila blagovna zaloga v Ptuj vredna 16.738 gld 46 kr; ta blagovna zaloga je ostala od blaga, dobavljenega za vojaštvo.²⁶ Zaradi ponavljajočih se vojn s Turki so bile v Ptuj in drugih štajerskih mestih proti ogrski meji močne vojaške posadke, ki jih je bilo treba oskrbovati. Ptujška trgovina je bila v zvezi z varaždinsko; v družbi z Waldreichom sta sodelovala pri tem trgovskem podjetju že omenjeni M. Schöffler ter Andrej Schubez, ki je bil udeležen s 3000 gld. Waldtreich in Schöffler sta imela proti varaždinskim trgovcem zahtevek za 25.458 gld. 35 kr. Trgovske knjige varaždinske trgovine so popisane v zapuščinskem inventarju.²⁷ Trgovsko družbo je Waldtreich imel skupaj z nekaterimi ljubljanskimi in tujimi trgovci kot Dominikom Zaninijem, Barthalottijem, Pestaluzzijem, ki so bili privilegirani trgovci na Dunaju, ter Bosijem in Zergollom (pl. Zergollern).²⁸ Tesnejše je bilo sodelovanje v trgovski družbi s Francem pl. Zergollern, čigar bratranec Franc Viljem se je poročil z Waldtreichovo hčerko Ano Regino. Pri tej trgovini je bil udeležen tudi Mihael Holzinger, kasneje je bila vodena pod imenom sina Antona in nečaka Baltazarja Waldtreicha. Skrinja in omara s knjigami, računi, korespondenco, listinami ter z nekaj denarja, zlata, srebra in draguljev trgovske družbe s pl. Zergollern sta navedeni v zapuščinskem inventarju, ravno tako glavna knjiga in dnevniki trgovske družbe Antona in Baltazarja Waldtreicha. Trgovska družba Antona in Baltazarja je bila gotovo ustanovljena za opravljanje Caharijinih trgovskih poslov in le pro forma, saj je bil sin Anton tedaj še otrok. Caharija Waldtreich je bil pri njej udeležen tako s kapitalom kot tudi z odločilno besedo. Čeprav je družba verjetno že leta 1674 prenehala, Baltazar do leta 1680 še ni dobil svojega deleža iz družbinega premoženja. Imel bi dobiti delež od dobička ter od zaloge blaga, ki je bila vredna okrog 10.000 gld; pripadala mu je še provizija 400 gld za prevzeti riziko pri morskem transportu in dolžnikih, za skladiščne stroške ter za stroške faktorjev. Baltazar je bil uslužben pri Cahariji Waldtreichu za letno plačo 600 gld nemške veljave ter hrano. V oporoki, ji jo je napravil 10. januarja leta 1680, je navedel, da mu stric dolguje še 1600 gld za plačo. Glede te terjatve je izrazil upanje, da bo izplačana njegovemu sinu, glede zahtevkov iz poslovanja trgovske družbe z bratrančom Antonom pa je prepustil odločitev stričevi diskreciji. Zdi

²⁴ AS, Zap. inv. št. 25.

²⁵ AS, Zap. inv. št. 67, 197, 328, 329, 330.

²⁶ AS, Zap. inv. št. 1, 6.

²⁷ AS, Zap. inv. št. 5, 233, 234, 334–339, 340.

²⁸ AS, Zap. inv. št. 168.

se, da ni bil docela prepričan v upravičenost svojih zahtevkov ali pa je dvomil, če imajo zadostno kritje v imovini likvidirane družbe. Nekaj tednov potem ko je napravil oporoko, je Baltazar umrl.²⁹ Opravila posameznih trgovskih poslov je Waldtreich poverjal agentom ali zastopnikom. Eden izmed teh je bil Janez Jakob Sorosina v Trstu, njegova skontro knjižica, knjižica o potovanju v Senigaglio ter register stroškov so ostali v Waldtreichovi zapuščini.³⁰

Ohranjeni podatki dopuščajo, da je mogoče obseg in značaj nekaterih trgovskih poslov, ki je bil Waldtreich pri njih udeležen, поблиže spoznati. Lelio de Luca, apaltator za izvoz volov, ki je bil z njim v družbi, je od 1. maja 1676 do 30. junija 1677 izvozil 2456 volov, nakupljenih v deželi in na Štajerskem, čeprav je imel izvozno dovoljenje le za ogrske vole. Po uradni evidenci je od leta 1675 do 10. marca 1680 izvozil 6654 domačih volov, iz Gorice pa so poročali, da jih je bilo 7937, torej 1283 glav več. Pri uradu v Trbižu je bilo prijavljeno, da so ti voli namenjeni na Gradiško, niso pa šli tja, temveč v Benetke, zato tudi niso bili prijavljeni pri goriškem uradu.³¹ V trgovini z živino je šlo torej za velike posle; v navedenih številkah je upoštevan le izvoz volov iz avstrijskih dežel; ker pa je apaltator de Luca izvažal vole tudi iz Ogrske, je bil obseg njegovih izvoznih poslov še večji. De Luca je imel — tako je 1682 poročal deželnim stanovom — dovoljenje za letni izvoz 1500 volov v Gradiško skozi tri leta proti plačilu sredstvenine s pavšalom 1000 gld v četrtletnih obrokih pri višjem prejemniku sredstvenine v Ljubljani. Čeprav je na račun pavšala že nekaj plačal, mu uradi v Podkraju, Landolu in Postojni niso dovolili prehoda živine brez plačila sredstvenine. Na to pritožbo je bilo uradom za pobiranje sredstvenine v Ljubljani, Podkraju, Landolu, Košani, Razdrtem in na Reki naročeno, naj pošljejo višjemu prejemniku izkaze izvoženih volov in plačane sredstvenine, da bi napravil obračun.³²

Waldtreichove zaloge v Ptuj, trgovina v Varaždinu in trgovanje s suknom kažejo, da se je na veliko ukvarjal z vojaškimi dobavami za vojaštvo ob ogrski meji in za del Vojne krajine, kjer so vzdrževanje graničarjev imeli na skrbi štajerski deželni stanovi. V zapuščinskem inventarju so omenjene tri pogodbe s štajerskimi deželnimi stanovi za dobavo Vojni krajini, naročilnice glavnega prejemnika za sukno ter zavoj varaždinskih in ptujskih spisov in računov glede trgovskih poslov v obeh mestih in glede plačil za dobave.³³ Waldtreich je bil v zvezi z večino tedanjih pomembnejših ljubljanskih trgovcev. Ponajveč so bili njegovi dolžniki; iz navedb iz zapuščinskega inventarja ni mogoče presoditi, koliko gre za zadolžitve iz blagovnih poslov in koliko za morebitna denarna posojila. Sicer pa so bili kreditni oziroma denarni posli

²⁹ AS, Zap. inv. št. 341—342, 343—347, 350, 351: Testamenti, Grupa III, W, št. 12; Schiviz, n. o. m. str. 478.

³⁰ AS, Zap. inv. št. 348.

³¹ AS, Stan. arhiv fasc. 8b.

³² AS, Stan. arhiv fasc. 8b.

³³ AS, Zap. inv. št. 2, 4, 233.

večkrat združeni z blagovnimi. Tako je Waldtreich ljubljanskemu trgovcu Krištofu Haymanu (Hewman) za cedirano terjatev 1000 tolarjev obljubil plačilo v blagu, ki mu je bilo potem izročeno v Gradcu.³⁴ Le v malo primerih je pri imenih Waldtreichovih poslovnih prijateljev naveden kraj, kjer so živeli, zato je slika razširjenosti njegovih poslovnih zvez nepopolna. Več izmed njih je bilo Italijanov. Ker so nekateri izmed njih živeli na slovenskem in sosednem hrvaškem ozemlju, npr. Bonicelli in Caccia v Ptuju, Simon Orlando na Reki, po imenih italijanskih trgovcev ne moremo sklepati na trgovske zveze z italijanskimi kraji. Denarne obveznosti, vsaj delno tudi iz blagovnih poslov, so proti Waldtreichu imeli Lucij Amigoni, Dominik Fanzoi in Anton Muretti (Moretti).³⁵ Ti trije so bili skupaj z Waldtreichom obiskovalci ljubljanskih sejmov; vpisani so bili med tujimi trgovci in kramarji; Fanzoi se je pozneje naselil kot trgovec v Ljubljani. Poslovne zveze je Waldtreich imel s trgovcema Jakobom de Grandijem in Matijo Vermattijem, ki sta za Lelijem de Luco dobila apalt izvoza volov za Gradiško.³⁶ Ta dva trgovca ter Janez Krstnik Monaldi so bili verjetno Benečani. Waldtreichove terjatve proti njim so izražene v libernikih oziroma v beneških kronah.³⁷ Obsežnejše trgovske zveze je imel Waldtreich z Benetkami, kjer je bil udeležen v trgovski družbi z Jakobom Pessenhauserjem iz Benetk in Matijo Schöfflerjem iz Gradca; v zapuščinskem inventarju se še posebej omenja zavitek saldiranih računov med Waldtreichom in Pessenhauserjem ter zavitek pisem in računov glede Pessenhauserja.³⁸ Waldtreich je bil v zvezi z apaltatorjima tobaka v Ljubljani Vanuffolijem (v davčnih knjigah Monuffelle, Vanafulli, Vanufuly) in Luschkotinijem (Lischkutin). Med zapuščino je bil zavitek spisov glede tobačnega apalta, ne vidi se pa, kakšnega značaja je bila ta poslovna zveza.³⁹

O trgovskih in denarnih poslih je Waldtreich skrbno vodil knjigovodstvo. Ob njegovi smrti so bile ohranjene trgovske knjige in korespondenca za vso dobo, ko je v Ljubljani opravljal trgovske posle. Glavne knjige, dnevniki in štrance so bile od leta 1649 pa do 13. julija 1682, to je nekaj dni pred njegovo smrtjo. Za isti čas je bila ohranjena korespondenca in kopirne knjige.⁴⁰ Razen teh trgovskih knjig so bile v zapuščini knjige graškega zastopnika Mihaela Trächtingerja iz časa od 1679 do 1682, varaždinske trgovine in trgovske družbe Antona in Baltazarja Waldtreicha iz let 1670 do 1674.⁴¹ V zvezi s posameznimi poslovnimi prijatelji so v zapuščinskem inventarju še posebej navedeni zavitki dopisov, spisov in računov. Tako tudi obilica trgovskih knjig in druge dokumentacije kaže na obsežnost in tudi urejenost Waldtreichovega trgovskega poslovanja.

³⁴ MALj, Cod. I/48, fol. 27' sl.

³⁵ AS, Zap. inv. št. 43, 50, 157.

³⁶ AS, Stanovski arhiv fasc. 8b.

³⁷ AS, Zap. inv. št. 42, 153, 159.

³⁸ AS, Zap. inv. št. 8, 201.

³⁹ AS, Zap. inv. št. 186.

⁴⁰ AS, Zap. inv. št. 197, 206—229, 241—286, 287—327.

⁴¹ AS, Zap. inv. št. 328, 329, 330, 334—339, 341—342, 343—347.

III.

Prve omembe o Waldtreichovih denarnih in kreditnih poslih so iz šestdesetih let, kažejo pa, da je tedaj tudi bankirska stran njegovega poslovanja zavzela že velik obseg. Denarne posle v korist vladarja in dežele je opravljal že prej, saj jih je omenila plemiška diploma že leta 1659. Pozneje je kot bankir posredoval pri raznih plačilih deželnih stanov za vojaštvo in druge namene. Plačo generalu v Karlovcu so izplačevali z Waldtreichovim posredovanjem; kot izplačani znesek je bilo enkrat omenjenih 1000 gld, drugič 2227 gld 40 kr. S karlovškim generalom grofom Janezom Jožefom Herbersteinom je imel Waldtreich še druge večje denarne posle. Po računu med zapuščinskimi listinami je dolgoval Herbersteinu do 10. aprila 1681 7665 gld 44 kr, poleg tega je bilo še 16 potrdil za 11.918 gld 58 kr.⁴² Cesarski vojni komisar je Waldtreicha pooblastil, da je od deželnih stanov izterjeval zapadle dotacije.⁴³ Za deželne stanove izterjani davčni zaostanki za leto 1674 so bili izplačani Waldtreichu, kar kaže, da je dežela imela proti njemu denarne obveznosti.⁴⁴ Istega leta je dvorna komora v Gradcu kranjskim deželnim stanovom naročila, naj znesek 20.000 gld, ki so ga dolgovali po nedavno sklenjenem sporazumu za letno izredno kontribucijo, izplačajo v njegove roke.⁴⁵ Waldtreich je torej opravljal posle bankirja ne le za deželne stanove, temveč tudi za graško komoro in druge državne organe. V virih je več takih omemb, ki kažejo, da so kranjski deželni stanovi z njegovim posredovanjem plačevali davke notranjeavstrijski dvorni komori. Pri teh plačilih je šlo za znatne zneske, znašali so po nekaj deset tisoč goldinarjev letno.⁴⁶ Obenem je Waldtreich opravljal za graško dvorno komoro bankirske posle tudi pri plačilih za Vojno krajino. Leta 1680 je komora naročila deželnim stanovom, naj mu izplačajo zapadlo ogulinsko kvoto prispevka in letni deputat. Istega leta se v dopisih kranjskih deželnih stanov graški dvorni komori omenja nakazilo zneska 10.428 gld, izvršeno z Waldtreichovim posredovanjem, za Starnbergov polk v Philippsburgu, trdnjavi v Badenu blizu Rena, kjer se je vojne s Francozi udeleževalo tudi vojaštvo iz Kranjske.⁴⁷ Tudi koroški deželni stanovi so imeli opravka z Waldtreichom v zvezi v Vojno krajino. Leta 1664 so prišli v posest menice Franca Zergolla in Caharije Waldtreicha, ki sta imela skupaj trgovsko družbo. Poslali so adjunkta graničarskega plačilnega urada, da bi menico vnovčil in sicer naj bi za plačilo prevzel blago. Odposlanec se je vrnil iz Ljubljane, ne da bi kaj opravil, zato so koroški deželni stanovi prosili kranjske, naj posredujejo, da bo menica, ki jo bodo ponovno predložili, plačana.⁴⁸ Ob poroki cesarja Leopolda I. leta 1676 so mu deželni stanovi kot poročno darilo poklonili

⁴² AS, Stan. arhiv fasc. 306a, str. 517; fasc. 307a, str. 981 sl.; Zap. inv. št. 27,

⁴³ AS, Stan. arhiv fasc. 303a, str. 1667 sl.

⁴⁴ AS, Stan. arhiv fasc. 307a, str. 554.

⁴⁵ AS, Stan. arhiv fasc. 307b, str. 55 sl.

⁴⁶ AS, Stan. arhiv fasc. 307b, str. 4389 sl.; fasc. 308, str. 403 sl.

⁴⁷ Stan. arhiv fasc. 308a, str. 613, 951, 1421, sl., 1405, 1453, 1497, 1537, 1543 sl., 1557 sl., 1693 sl., 1709 sl.

⁴⁸ AS, Stan. arhiv fasc. 304a, str. 939.

20.000 gld. Za plačilo tega zneska so uporabili Waldtreichovo menico na dunajskega veletrgovca in bankirja Janeza Pavla Barthalottija, kar je gotovo dokaz, da je bilo njegovo ime kot bankirja na Dunaju znano in da je užival znatno kreditno sposobnost.⁴⁹

V zapuščinskem inventarju popisane listine dajejo sliko o obsegu in raznovrstnosti Waldtreichovih kreditnih poslov. Omenjenih je 18 meničnih dolžnikov in 52 dolžnikov po zadolžnicah (schuldtschein, schuldtbrief, schuldtobligation). Za okrog 60 dolžnikov so bile kot dokazne listine za obstoj terjatev navedene pobotnice, obračuni, izvlečki, specifikacije, pisma, poravnave, tožbe, pogosto pa le listi ali listki (schein, scheindlein). Pri 19 dolžnikih so obstoj terjatev dokazovali računi (conti), verjetno izvlečki iz trgovskih knjig. Iz omemb listin v zapuščinskem inventarju se ne vidi, kdaj je šlo za terjatve iz danih denarnih posojil in kdaj morda za blagovne, trgovske terjatve. Skoraj gotovo je precejšen del predstavljal posojila, to velja predvsem za terjatve na podlagi zadolžnic. V nekaterih primerih bi mogli na posojilne terjatve sklepati tudi po njihovi višini in imenih oziroma po značaju dolžnikov.

Med meničnimi dolžniki je bilo devet ljubljanskih trgovcev; tudi za nekatere druge je mogoče ugotoviti, da so bili trgovci. Tri četrtine terjatev so bile iz zadnjih treh let, druge so bile starejšega datuma; najstarejša menica je bila iz leta 1671. Nekateri dolžniki so Waldtreichu na podlagi menic dolgovali znatne vsote, npr. ljubljanski trgovec Karl Richardi je dolgoval na šest menic 11.500 gld, apaltator Jakob de Grandi, ki je izvažal vole, pa 17.500 libernikov. Večina menic je bila lastnih, saj omembe v zapuščinskem inventarju kažejo, da je šlo za neposredne Waldtreichove dolžnike. Le nekaj menic je bilo trasiranih in je Waldtreich postal menični upnik kot remitent ali pa na podlagi indosamenta (žira). Po nekaterih primerih moremo sklepati, da so v trgovskih krogih delno že urejali z menicami medsebojne denarne obveznosti; trasant je svoj dolg kril z menico, ki jo je trasiral na svojega dolžnika in jo po akceptu trasata izročil upniku. Pri menicah v Waldtreichovi zapuščini je verjetno v več primerih šlo za kreditne menice, tako bi sklepali po večinoma na stotice ali desetice zaokroženih zneskih. Na splošno so v 17. stoletju prevladovale čiste denarne in kreditne menice, blagovne menice so začeli uporabljati šele pozneje. Tudi indosament do srede istega stoletja ni bil znan; uvedli so ga leta 1651 v Amsterdamu. Menica je bila do tedaj osebna listina o priznanju dolga, imela je torej drug značaj kot menica v razvitem kapitalističnem gospodarstvu.^{49a} Značaj dolžnih listin je imela tudi večina menic v Waldtreichovi zapuščini, le v posameznih primerih so menice služile za kritje blagovnih terjatev. Krištof Hayman, ljubljanski trgovec, je Waldtreichu izročil menico v znesku 1633 gld 12 kr za blago prejeto v Gradcu.⁵⁰ Za plačilo v drugem mestu je Waldtreich kot bankir uporabil menico, ki jo je tra-

⁴⁹ AS, Stan. arhiv fasc. 307b, str. 791.

^{49a} Sombart, n. o. m. str. 521 sl.

⁵⁰ MALj, Cod. I/48, fol. 27 sl.

siral na tamkajšnjega poslovnega prijatelja, pri katerem je imel terjatev ali pa kredit; tak je bil primer pri poročnem darilu za cesarja Leopolda I., ko je bila menica plačilno sredstvo.⁵¹ Razen v zapuščinskem inventarju navedenih menic so znane še druge Waldtreichove menične terjatve. Menično terjatev 1200 gl 30 kr je Waldtreich prijavil skupaj s Francem Zergollom proti zapuščini trgovca Boštjana Brinovca (Wri-nauez); menične terjatve je imel tudi proti trgovcema Simonu Hörmanu in Mihaelu Neurieserju.⁵²

Menični dolžniki so bili povečini trgovci, dolžniki po zadolžnicah niso bili tako enotnega značaja. Med njimi so bili tudi trgovci, ljubljanski in tuji. Ljubljanski trgovec Blaž Rebhuen je dolgoval na dve zadolžnici nad 9000 gld, trgovec K. Richardi pa 2500 gld poleg zneskov, ki sta jih dolgovala na menicah. Številnejši so bili med dolžniki po zadolžnicah pripadniki drugih stanov, zlasti plemiči. Zadolžnice so bile iz raznih dob, najstarejše celo iz leta 1652. Med zadolžnicami starejšega datuma so bile zadolžnice z večjimi zneski, npr. Blaža Rebhuena. Manjša dolžnika sta bila tudi fužinarja v Bohinju in na Jesenicah, Locatelli Janez Krstnik in Jurij. V poravnavo terjatev iz zadolžnic je Waldtreich prejemal v posameznih primerih žito. V zvezi z zadolžnicami se redko omenjajo kakšne okoliščnosti, ki bi po njih mogli soditi na posojilne pogoje; višina obresti ni bila nikjer omenjena. V nekaj primerih so bile terjatve na podlagi zadolžnic zavarovane, npr. s cesijo terjatev, zastavo kmetij in z menicami.

Waldtreichove terjatve, ki so bile v zapuščinskem inventarju dokumentirane z računi (conto), niso bile številne, so pa dosegale najvišje zneske. Janez Herbart Kacijanar (Kazianer) je dolgoval dva zneska, po računu od 23. januarja 1673 na kapitalu in obrestih 17.170 gld 30 kr, po računu od 5. junija 1681 pa 6226 gld 30 kr na kapitalu. Kacijanar je bil deželni upravnik na Kranjskem in goriški deželni glavar, v njegovi posesti je bilo zemljiško posestvo Begunje na Gorenjskem, ki so ga Kacijanarji ponovno pridobili leta 1664, potem ko je v času protireformacije prešlo v last drugega posestnika. Verjetno si je Kacijanar izposodil pri Waldtreichu denar, ki ga je potreboval pri nakupu begunskega gospostva in pozneje za prezidavo gradu.^{52a} Knez Auersperg je Waldtreichu dolgoval po računu do 20. decembra 1680 4532 gld 19 kr. Poleg tega je bilo še 26 potrdil za 22.515 gld 35 kr; najbrž so bila to potrdila o prejetih zneskih, ni pa jasno, ali jih je Auersperg ob Waldtreichovi smrti še dolgoval.⁵³ Kažejo pa ti podatki, da so imeli denarni posli med obema precejšen obseg. Grofica Elizabeta Auersperg je imela dolg po dveh nesaldiranih računih, v zvezi s tem je bilo 9 potrdil za 7685 gld 46 kr. Razen tega je dolgovala še po drugem računu na kapitalu 196 gld 45 kr; za kritje je služila zadolžnica za 1500 srebrnih kron s potrdilom Janeza Marka Rossettija ter pogodba za dobavo žita. Po dveh pobotni-

⁵¹ AS, Stan. arhiv fasc. 307b, str. 791.

⁵² MALj, Cod. I/35, fol. 128', 172, 190; Cod. I/36, fol. 94' sl., 132' sl., 134 sl.; Cod. I/37, fol. 56.

^{52a} AS, Zap. inv. št. 11; Valvasor, XI. Buch, str. 299 sl.

⁵³ AS, Zap. inv. št. 28.

cah štajerskih deželnih stanov glede posestva Rajhenburg je dolgovala še 676 gld 36 kr, na podlagi obračuna 77 gld 5 kr in po dveh zadolžnicah iz leta 1680 1200 gld.⁵⁴ Večji dolžnik je bil Janez Matija Schlangenburg, najbrž ženin sorodnik, ki je dolgoval po računu do konca junija 1678 8665 gld, pri tem računu je bilo 6 Schlangenburgovih pobotnic za 6644 gld ter 20 uradnih pobotnic glavnega prejemnika z deželnostanovskimi obračuni za 5713 gld.⁵⁵ Grofica Renata Leopoldina Barbo Waxenstein je dolgovala kot varuhinja svojih otrok 588 gld 20 kr.⁵⁶ V denarnih poslovnih zvezah z Waldtreichom je bil dominikanski samostan Novi klošter, ki je imel na računu dolg v znesku 478 gld 58 kr, za kar mu je izročil več štajerskih deželnih pobotnic.⁵⁷ Dolgove na računih je imelo tudi nekaj trgovcev; največji dolžnik med njimi je bil Dominik Fanzoi, za dolg je zastavil kupno pogodbo in zadolžnico.⁵⁸ Trgovski družbi Antona in Baltazarja Waldtreicha je dolgoval Jernej Canall, verjetno na Dunaju, 3947 gld 32 kr. Ker je naveden v Waldtreichovem zapuščinskem seznamu, sodi med njegove terjatve. V zapuščinskem inventarju je omenjena menica za 5000 libernikov, izstavil jo je Jernej Canall na trasata, ki naj bi navedeni znesek plačal Antonu in Baltazarju Waldtreichu, ta dva sta menico odstopila Caharijinemu trgovskemu družabniku Jakobu Pessenhauserju v Benetkah. S Canallom je imel Waldtreich še druge denarne posle; leta 1672 mu je z menico nakazal 3000 gld, ki si jih je zavezala plačati njegova žena. Za račun in po naročilu Jerneja Canalla je Waldtreich izplačal Janezu Petschacherju 1000 kron.⁵⁹ Po enem računu pa Waldtreich ni bil upnik, temveč dolžnik. Grofu Janezu Jožefu Herbersteinu, generalu v Karlovcu, je dolgoval leta 1681 7665 gld 44 kr; v zvezi s tem računom je bilo 16 potrdil za skupaj 11.918 gld 58 kr.⁶⁰ Na računu so bili verjetno knjiženi denarni in trgovski posli, ki jih je Waldtreich opravljal za karlovški generalat Vojne krajine. Dolg na računu kaže, da je karlovški general pri Waldtreichu kot bankirju imel denarna sredstva, ki jih je po potrebi uporabljal za razna plačila.

Tudi skupina terjatev, ki so bile utemeljene s pobotnicami, obračuni, izvlečki, specifikacijami, pismi ter raznimi listi in lističi, kaže na širok krog oseb iz raznih stanov in krajev, ki so bile z Waldtreichom v poslovnih odnosih in so bile njegovi dolžniki. Najbrž je bila z blagovnim poslom v zvezi terjatev 6000 gld, utemeljena s položnim listom (legschein) Franca Zergollerna, ki je potrdil, da je za račun Rezzonica od Waldtreicha prejel navedeni znesek. Rezzonico je bil trgovec, ki mu je bila v Benetkah poverjena prodaja idrijskega živega srebra.⁶¹ Več po-

⁵⁴ AS, Zap. inv. št. 75, 128, 129, 172. — H. Pichegger, Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gülden, Städte und Märkte, München 1962, str. 235, navaja, da je 1675 imela grofica Ana Elizabeta Auersperg roj. Moscon v posesti gospostvo Sevnico.

⁵⁵ AS, Zap. inv. št. 26.

⁵⁶ AS, Zap. inv. št. 83.

⁵⁷ AS, Zap. inv. št. 71.

⁵⁸ AS, Zap. inv. št. 157.

⁵⁹ AS, Zap. inv. št. 99, 124, 125.

⁶⁰ AS, Zap. inv. št. 27.

⁶¹ AS, Zap. inv. št. 10; H. Srbik, Der staatliche Exporthandel Österreichs von Leopold I. bis Maria Theresia, Wien und Leipzig 1907, str. 19.

botnic glavnega prejemnika, vicedoma in graškega usnjarja Mihaela Grennerja za 2159 gld 33 kr je bilo treba obračunati z idrijskim upraviteljem, verjetno je šlo za posle z rudnikom.⁶² Na osnovi raznih potrdil so dolgovali Waldtreichu mnogi kranjski in štajerski plemiči večje ali manjše zneske. Kot listine za obstoj obveznosti so nekajkrat navedene pobotnice glavnega prejemnika in deželnih stanov, tako na Štajerskem kot na Kranjskem. To kaže, da je Waldtreich za račun svojih dolžnikov, zlasti plemičev, plačeval njihove obveznosti proti deželi; več dolžnikov te vrste je imel na Štajerskem. Večjega obsega so bili Waldtreichovi posli z notranjeavstrijskim denarnim uradom (Hoff Pfeningsambt); po obračunu do 25. maja 1682 so bile medsebojne postavke izravnane. V zvezi s tem je bila priznanica za prejete pobotnice v zneskih 36.393 gld 57 kr in 10.119 gld 24 kr.⁶³ Med dolžniki so bili tudi oficirji, ki so včasih za dolg cedirali svojo gažo. Pri nekaterih terjatvah je omenjeno, da razen kapitala predstavljajo tudi obresti.

Podatki o posameznih terjatvah so preskopi, da bi mogli, razbrati značaj, pogoje in druge okoliščnosti Waldtreichovih kreditnih in denarnih poslov. Žadostujejo pa, da si napravimo precej zanesljivo sliko o kapitalu, ki ga je imel vloženega v kreditnih poslih. V zapuščinskem inventarju je sicer nekaj postavk, ki glede njih ni jasno, ali gre za obstoječe terjatve ali pa le za omembo listin o že likvidiranih terjatvah, vendar taki primeri bistveno ne spreminjajo končnega rezultata. Tudi glede denarne vrednosti ni popolne jasnosti. Pri nekaj postavkah je navedeno, da so v nemški, le pri treh pa, da so v kranjski veljavi, pri večini ni nikake omembe. Mogoče pa je le več terjatev glasilo na kranjsko veljavo, kot je bilo označenih. V času, ko je nastal Waldtreichov zapuščinski inventar, je bilo računanje s kranjsko veljavo še splošno razširjeno. Mestne knjige prejemkov in izdatkov so vodili v kranjski veljavi do leta 1718; zneski v nemški veljavi so bili preračunani in knjiženi v mestnih računskih knjigah v kranjski veljavi.⁶⁴ Ne vemo, kako je bilo v tem pogledu s trgovci in drugimi zasebniki ter koliko so računali z eno ali drugo veljavo. Gotovo je Waldtreich, ki je velik del denarnih in trgovskih poslov imel z drugimi deželami, uporabljal predvsem nemško veljavo. Število postavk s kranjsko veljavo je bilo omejeno na razmeroma manjšo vsoto, skupna razlika proti nemški veljavi je mogla biti le majhna in jo smemo pustiti v nemar. Nekatere terjatve so glasile na tuje veljave ali kovance, libernike, beneške krone, dukate; v naslednjem pregledu so preračunane v goldinarje nemške veljave.⁶⁵

Waldtreichove terjatve so znašale po posameznih skupinah dokaznih listin:

menične terjatve	34.602 gld 47 kr
terjatve po zadolžnicah	40.765 gld 7 kr

⁶² AS, Zap. inv. št. 48.

⁶³ AS, Zap. inv. št. 7.

⁶⁴ MALJ, Cod. XIII. O nemški veljavi gl. S. Vilfan, Pravna zgodovina Slovencev, Ljubljana 1961, str. 308.

⁶⁵ Za preračunavanje so uporabljene vrednosti po Fr. Kos, Zgodovinski pobirki iz loškega okraja, LMK II/1892, str. 24 sl.

terjatve po računih	61.883 gld 43 kr
terjatve po drugih listinah	34.316 gld 43 kr
skupaj	171.568 gld 20 kr

Gospodarsko oziroma poklicno strukturo dolžnikov moremo zaradi pomanjkljivih podatkov spoznati le v omejenem obsegu. Ugotoviti je mogoče ljubljanske trgovce med dolžniki, ker so njihova imena znana iz mestnih davčnih knjig. Waldtreich je imel proti štirinajstim ljubljanskim trgovcem terjatve za 41.487 gld 30 kr, kar je brez dvoma upoštevavanja vreden delež pri tedanjem ljubljanskem trgovskem kapitalu. Druga skupina dolžnikov, ki se je dala določiti po njihovih nazivih, so plemiči; upoštevani so le knezi, grofi in baroni. Teh dolžnikov je bilo 22, dolgovali so 53.687 gld 58 kr, od tega je več kot dve petini odpadlo na grofa Kacijanarja. Večina dolžnikov je sodila med kranjsko plemstvo, toda bili so tudi iz Štajerske in Goriške. Verjetno sodijo v to skupino še kateri drugi izmed dolžnikov, po nazivih bi jih večje število mogli šteti med nižje plemstvo; ni pa jasno, koliko gre morda za trgovce; med ljubljanskimi trgovci so bili tedaj že taki, ki jim je bilo podeljeno plemstvo. Med nižjim plemstvom so bili nekateri državni ali deželni uradniki. Skupina nižjega plemstva je dolgovala Waldtreichu 18.513 gld. Kot plemiški bankir je Waldtreich imel obsežno področje glede na število dolžnikov in na kapital v posojilih. Nadaljnjo skupino dolžnikov sestavljajo italijanski trgovci; med temi niso upoštevani trgovci naseljeni v Ljubljani. Od italijanskih trgovcev, ki so bili z Waldtreichom v kreditnih odnosih, so živeli nekateri v mestih na slovenskem ozemlju, dva sta bila npr. v Ptujju. Pri enem dolžniku je omenjeno, da je bil iz Reke. Dolg treh trgovcev je bil izkazan v beneškem denarju, v libernikih in srebrnih kronah; dva sta bila apaltatorja za izvoz volov, oba sta bila z Beneškega. Dolžniki te skupine so dolgovali 26.850 gld 22 kr. Drugi dolžniki se povečini ne dajo podrobneje označiti. Posebej je mogoče omeniti dominikanski samostan v Novem kloštru, uršulinski samostan v Celovcu, župnika v Rihemberku (Braniku), frančiškana, doktorja, suknarja in več oficirjev. Med Waldtreichovo klientelo je bilo zastopano predvsem plemstvo in trgovstvo, dajal pa je posojila tudi samostanom, duhovščini, posameznim obrtnikom in drugim meščanom, ni pa bilo podložnika med njegovimi dolžniki.

IV.

V terjatvah proti dolžnikom je bil največji del Waldtreichovega premoženja. Upoštevavanja vredno je bilo tudi drugo premoženje, ki je popisano v zapuščinskem inventarju. V več mošnjah in vrečkah je bilo 2058 gld 15 kr gotovine v novcih, ki so bili tedaj običajni v prometu, poleg tega je bilo še zlatnikov in tujih kovancev v vrednosti nad 300

gld.⁶⁶ Kot blagovno zalogo je vseboval zapuščinski inventar po nekaj desetih sodčkov ali svitkov razne železnine kot žice, žeblice, kljuk itd.⁶⁷ Vrednost železnine ni navedena, najbrž ni predstavljala večje premoženjske postavke. Večje blagovne zaloge so bile v Ptuj; pri Horaciju Caccia za 1282 gld 58 kr ter ostanek blaga od vojaške dobave za 16.738 gld 46 kr. Blagovnega značaja je bila postavka 2822 gld 51 kr v zvezi s trgovino v Bohinju; predstavljala je Waldtreichov zahtevek proti tej trgovini.⁶⁸

Skupaj z ženo je bil lastnik hiše v Križevniški ulici, sedaj št. 8, ki jo je kupil leta 1664. Ni znano, kakšna je bila tedaj njena vrednost; leta 1737, ko se je mesto pogajalo z nemškim viteškim redom glede nakupa komendskega imetja, jo je cenilo nad 1000 gld. Ta cenitev je bila najbrž mnogo prenizka; tedanji lastnik jo je cenil na 2–3000 gld.⁶⁹ Verjetno je Waldtreich imel v okolici Ptuja vinograd; v zapuščinskem inventarju je omenjeno kupno pismo priorja in samostana pridigarskega reda v Ptuj za nek vinograd; kupno pismo je bilo od 20. marca 1682. Mogoče je to vinograd v Ptuj, ki se je nanj nanašala zakupna pogodba z Oktavijanom Bonicelijem; vinograd je bil vzet v zakup z živino in premoženji.⁷⁰

Sliko o Waldtreichovem bogastvu dopolnjujejo podatki o inventarju in opreми hiše. Popis srebrnine je obsegal 6 strani; navedenih je bilo 33 raznih srebrnih predmetov kot namizni pribor, čaše, svečniki, križi, podobe itd. Za 28 predmetov je bila navedena teža; skupaj je ta srebrnina tehtala 1050 lotov (18 kg 375 gr). Posebej je bil omenjen srebrn križ, ki je bil vreden 60 gld.⁷¹ Med dragocenostmi je najprej naveden 200 gld vreden diamant. Od zlatnine je bilo: od cesarja poklonjena veriga s kolajno v teži 104 dukatov (362.96 gr), zlata grahasta verižica v teži 21 ½ dukata (75 gr), vratna verižica z rubinčki in dvema uhanoma v teži 13 ½ dukata (47.1 gr), prstan z rubinom, pečatni prstan ter star prstan s 13 rubini, ki je bil last Jeremije Stainingerja.⁷²

Stanovanje je bilo bogato opremljeno s slikami; 26 slik je posamezno opisanih po vsebini, 35 je bilo starih pokrajinskih slik, 10 portretov. Poleg portretov družinskih članov sta bila še portreta briksenškega škofa in augsburškega patricija, veletrgovca in bankirja grofa Fuggerja. Ta dva portreta kažeta na nekakšno navezanost Caharije Waldtreicha na Brixen, škofijski sedež v deželi, od koder je izhajal njegov oče, ter na Augsburg, kjer je bil sam rojen in vzgojen. Zanimivo bi bilo vedeti, ali je imel kdaj s Fuggerjem poslovne ali druge odnose, ali pa je le iz občudovanja in spoštovanja do bogatega sorojaka Fuggerjev portret visel v njegovem stanovanju. Med slikami je bila še po-

⁶⁶ AS, Zap. inv. str. 3 sl.

⁶⁷ AS, Zap. inv. str. 141.

⁶⁸ AS, Zap. inv. št. 6, 25.

⁶⁹ AS, Zap. inv. št. 152; V. Fabjančič, Knjiga hiš II. del, Novi trg, fol. 430 in 497, tipkopis v MALj.

⁷⁰ AS, Zap. inv. št. 16, 230.

⁷¹ AS, Zap. inv. str. 8 sl.

⁷² AS, Zap. inv. str. 14 sl.

sebej omenjena velika slika roženvenske Marije, ki je bila baje vredna 200 dukatov v zlatu (600 gld).⁷³

V zapuščini so bile v večjih količinah našete razne vrste svilenega blaga. Mogoče zaloga svile ni bila namenjena za domačo rabo, temveč je pomenila tudi naložbo denarja. Od moških oblačil so omenjeni: kunin in lisičji kožuh ter kožuh iz hrbtnega dela žlahtnega krzna, tri obleke in plašč iz nizozemskega in drugega tujega sukna. V štirih sobah so bile tapete in sicer pozlačene usnjene ter žametne; 40 vatlov je bilo novih tapet iz brokatela (italijansko blago za tapete, damast iz bombaža in svile), rdeče in rumene barve. Od preprog je bilo 6 turških; dve neapeljski pregrinjali sta bili vredni 56 gld, tri pregrinjala in tri odeje so bile svilene. Velika je bila zaloga platnenega perila; namiznih prtičkov, brisač, robcev, rjuh in preoblek za blazine je bilo po 11 ducatov.⁷⁴ V stanovanju so bile tri postelje, ena z nebom; med posteljno opravo je bilo 10 pernic, 22 blazin, 6 podzglavij, 3 žimnice; v zalogi je bilo še 122 funtov perja. Druga stanovanjska oprema je bila: mize, stoli, skrinje, omare, 5 zrcal in križ. V zapuščini je bilo precej orožja; 6 parov pištol, par je bil iz Brescie, dve karabinki in meč. Veliko je bilo kositrne posode in predmetov iz medenine: 7 $\frac{1}{2}$ ducata velikih kositrnih skled, 6 ducatov kositrnih krožnikov, 4 kositrni in 7 medenina-stih svečnikov ter 5 steklenic, ki so držale po en, dva in tri bokale. Waldtreich je imel tudi dva vprežna konja, kočijo, koleselj za potovanje, konjsko opremo in dve stari sedli.⁷⁵

Čeprav je bila v zapuščinskem inventarju le bolj redko navedena vrednost za en ali drugi predmet, vidimo iz popisa, da je Waldtreich imel poleg terjatev in gotovine še precejšnje premoženje v zlatnini, srebrnini in raznih premičninah. Ne da se presoditi, ali so bile vse terjatve polnovredne, morda so bile med njimi tudi neizterljive, vendar je iz vseh podatkov zapuščinskega inventarja mogoče zaključiti, da je razpolagal z velikim kapitalom; ako ni dosegel, se je vsaj močno približal 200.000 goldinarjem. Bil je eden izmed redkih, mogoče prvi, ki so imeli v Ljubljani v tisti dobi tako bogastvo. Vprašanje je, koliko premoženja si je Waldtreich pridobil s trgovskimi in bankarskimi posli v Ljubljani. Nekaj kapitala je skoraj gotovo prinesel s seboj. Že nekaj let po prihodu se je ukvarjal z izvozom žita; brez večjih denarnih sredstev takih poslov ne bi mogel opravljati. Obisk ljubljanskih sejmov v začetku njegovega trgovanja pa kaže, da se je ukvarjal tedaj s trgovino na drobno, v kateri so delali tudi s škromnejšim kapitalom. Brez kapitala ob nastopu kot trgovec v Ljubljani torej ni bil; mogel pa si je pomagati tudi s krediti. Mnogo trgovskih poslov je opravljal v družbi z drugimi trgovci; verjetno je na ta način pritegnil tuj kapital za povečanje obsega poslovanja in dobička. Ker je bil Waldtreich v Ljubljani trgovec in bankir nad 30 let, je skoraj gotovo, da si je največji del premoženja pridobil v tem času.

⁷³ AS, Zap. inv. str. 119 sl.

⁷⁴ AS, Zap. inv. str. 124 sl.

⁷⁵ AS, Zap. inv. str. 131 sl.

Manjši del premoženja je Waldtreich uporabil za dote hčeram, za ustanove in volila. Hčeri Mariji Suzani, ki se je poročila z Janezom Jurijem Gladičem iz Reke, je dal za doto 4000 gld, hčerama Katarini Lukreciji, ki je poročila Hanibala Julianija, in Ani Regini, poročeni z Francem Viljemom pl. Zergollernom, pa po 2000 gld. Znesek 2000 gld je dal samostanu klarisinj v Ljubljani, kamor je vstopila najmlajša hčer Ana Katarina. Hčerama Mariji Suzani in Katarini Lukreciji je v testamentu določil še po 1000 gld deželne veljave, hčerki, ki je bila v samostanu, pa 100 tolarjev (150 gld).⁷⁶ Pri benediktinskem samostanu St. Lambrecht in Mariazell na Štajerskem je napravil ustanovo za 1000 gld; ni se dalo ugotoviti, kakšnega značaja je bila. Druga ustanova, znesek ni znan, v korist frančiškanskega samostana v Ljubljani je bila določena za njegov pogreb; svoj grob si je izbral pri frančiškanih. V testamentu je volil samostanu nadaljnji znesek 100 gld. Drugim trem moškim samostanom v Ljubljani ter trem bratovščinam je volil po 50 gld, skupaj torej 300 gld, ter 500 gld za reveže, kar naj bi postopoma razdelili.⁷⁷ Določil je tudi volilo za 1000 maš zadušnic; pred sestavo zapuščinskega inventarja je bilo za 400 maš kapucinom v Ljubljani in Kranju izplačanih 135 gld nemške veljave.⁷⁸ Svoji ženi Mariji Elizabeti rojeni pl. Schlangenburg, ki mu je stregla v njegovih skoraj neprekinjenih boleznih in je imela njegove otroke rada kot rodna mati, je v priznanje hvaležnosti volil mimo tistega, kar je bilo določeno z ženitnim pismom, še 3000 gld deželne veljave.⁷⁹ Za dediča premoženja je določil sina Antona Caharijo, ki pa ni nadaljeval trgovskih in bankirskih poslov svojega očeta. Stopil je v službo deželnih stanov in je postal prejemnik sredstevine na Vranskem.⁸⁰

V.

Caharija Waldtreich ni bil le uspešen bankir in trgovec, ki si je pridobil veliko premoženje, temveč je užival tudi pri oblasteh ugled kot strokovnjak, ki so ga vpraševali za mnenje v denarnih in trgovskih zadevah. Ko je grofica Ana Marija Auersperg leta 1670 prosila dvorne oblasti za dovoljenje, da bi smela v Samoboru, kjer je bil rudnik bakra, nakovati nekaj beneškega bakrenega denarja (quattrinen) in so deželni stanovi dobili naročilo, da se izjavijo, ali bi bilo to za deželo koristno ali škodljivo, so pozvali Caharijo Waldtreicha in Franca Zergolla, naj povesta svoje mnenje. Škoda, da njihov odgovor ni znan.⁸¹ Waldtreich je tudi sicer imel opravka s kovanjem denarja; v zapuščinskem inventarju je omenjen izvleček o količini srebra, ki ga je leta 1675 dobavil cesarski kovnici denarja v Gradcu.⁸²

⁷⁶ AS, Zap. inv. št. 63, 64, 65, 66; Testamenti, Grupa III, W št. 45.

⁷⁷ AS, Zap. inv. št. 57, 58; Testamenti, Grupa III, W št. 15.

⁷⁸ AS, Testamenti, Grupa III, W št. 15; Zap. inv. str. 7.

⁷⁹ AS, Testamenti, Grupa III, W št. 15.

⁸⁰ AS, Zap. inv. št. 341–342, 345–347; Stanovski arhiv fasc. 310a, str. 873 sl.

⁸¹ AS, Stanovski arhiv, Registratur Protocoll 19, fol. 228.

⁸² AS, Zap. inv. št. 196.

V sedemdesetih letih 17. stoletja so se avstrijske oblasti ukvarjale z vprašanjem, kako povečati blagovni promet z uvedbo trgovskih zvez med tedaj avstrijsko Nizozemsko in avstrijskimi lukami na Jadranu. Tedaj je bila Walddtreichu dana priložnost, da pove svoje mnenje. Notranjeavstrijska komora v Gradcu — od uvedbe trgovine z Nizozemsko skozi Trst ali Reko bi imele notranjeavstrijske dežele glavne koristi — je poslala leta 1674 komisijo v Ljubljano, Trst in Reko, ki naj bi ugotovila, kakšni so pogoji za izvedbo takega načrta in kateri luki je dati prednost, kajti vsaka je imela svoje zagovornike. Komisija se je odločila za Trst, ker je bila za blago iz Koroške in Kranjske do Trsta krajša in cenejša pot kot do Reke in tudi so bila pota za vozove in tovorne konje boljše in varnejše. Razen tega bi okolica Trsta sama mogla prispevati k blagovni izmenjavi vino in žganje; blizu Trsta je tudi bogato furlansko vinogradniško področje. Med blagom, ki bi šlo iz Notranje Avstrije v Trst so bili v načrtu komisije na prvem mestu proizvodi rudarstva in kmetijski pridelki. Računali so, da bi letno mogli izvoziti 1000 sodčkov živega srebra, 4000 milenijev železa, 2500—3000 stotov bakra in 4000 stotov svińca ter še precejšnje količine kositra, medenine in arzenika. Od agrarnih proizvodov bi mogli dobaviti 10.000 veder vina, 2000 stotov medu samo iz Kranjske, ter velike količine govejih kož iz Ogrske in Hrvaške, okrog 20.000 ovčjih, kozjih in telečjih kož, nato ovčjo volno, kopoljo in do 500 stotov lanu, meso, slanino in suhe češplje. Mislili so tudi na ladijski les, jambore in vesla, špajko, terpentini in vosek; zlasti so pričakovali, da bo domače železarstvo našlo na Nizozemskem kupce za pluge, kose, srpe, žico, žblje itd. Za izvoz bi prišli v poštev tudi še topovi, možnarji, granate in krogle, končno grobo platno in razni lesni izdelki. Kot uvozno blago so bile predvidene predvsem angleške in holandske svilene in polsvilene tkanine, sukno, špecerijsko blago in postne jedi. Razmeroma nizke tržaške mitnine holandskega blaga ne bi posebno obremenjevale. Koristi bi bile pri tej trgovini obojestranske, tuji trgovci bi imeli veliko, odjema sposobno tržišče za prodajo blaga brez plačevanja visokih kopenskih prevoznih stroškov in mnogih mitnin ter drugih davščin, ki so z njimi morali računati pri pošiljanju blaga v Avstrijo. Avstrijske izdelke bi dobivali ceneje kot v Benetkah, ki so jih obremenjevale z visokimi dajatvami. Veliki blagovni promet iz Trsta in v Trst bi znatno povečal dohodke državne blagajne, prinesel bi meščanom dobiček, kmetje pa bi zaslužili pri prevažanju blaga, notranjeavstrijskim deželam bi bilo olajšano plačevanje davkov. Uresničeno bi bilo tudi merkantilistično načelo, da naj denar ostane v deželi.⁸³

Cesarski rezident v Haagu D. J. Kramprich pl. Kronenfeld je o vsebini mnogo preoptimističnega poročila notranjeavstrijske komore obvestil trgovce v Amsterdamu; pri njih je naletel na vrsto pomislekov. Sklicevali so se na pravilnik za plovo po Sredozemskem morju, ki je

⁸³ H. Srbik, *Adriapolitik unter Kaiser Leopold I.*, Mitteilungen des österreichischen Instituts für Geschichtsforschung, XI. Ergänzungsband, Innsbruck 1929, str. 624 sl. Pripomba k navedenim meram: sodček živega srebra je tehtal povprečno 1½ dunajskega stota, dunajski stot = 52,6746 kg; 1 milenij = približno 10 stotov; 1 vedro = okrog 52½ litra.

predpisoval, da morajo ladje imeti na krovu najmanj 24 topov in 50 mož, ter so zato stroški za ladjo, moštvo in tovarnino zelo visoki. Velike ladje zahtevajo velike tovore blaga, če le mogoče visokovredno blago manjšega obsega, ako naj bi se vožnja splačala. Del deželnih pridelkov (kože, lan, platno itd.) ni ustrezal takim pogojem. Holandci so tudi skušali dokazati, da je razno blago zanj v Trstu dražje kot v Amsterdamu. Cenili so le živo srebro, za katerega je Avstrija imela skoraj monopol in je bilo zanj glavno zastopstvo v Amsterdamu, ter štajersko jeklo. Kositer, svinec in baker, surovo železo in kovane železne izdelke so sami ter Angleži dobavljali v Italijo in celo v Benetke. Opozarjali so na cenejše švedsko in biskajsko železo ter jeklo iz Gdanskega, na velike količine kož in usnja, ki so ga dobivali iz Irske, Danske, Gdanskega in od drugod, na med in vosek iz Bordeauxa in Bayonna, na francoska vina, na lan in konopljo, ki sta prihajala čez Baltiško morje iz Rusije, Rige, Königsberga (sedaj Kaliningrada), platno, ki so ga izvažali v Italijo, na les, ki je prihajal na Holandsko od severa, na velike količine španske volne, uvožene v Benetke iz španskega Alicanta in Cartagene, na cenejše irsko soljeno mesto in slanino. Nizozemci so torej dvomili v donosnost nameravane trgovine z avstrijskimi jadranskimi lukami.⁸⁴

Zastopniki dunajskih veletrgovcev — med njimi je bil tudi Janez Pavel Barthalotti, katerega poslovne zveze z Waldtreichom so bile že omenjene — so v svojem mnenju k vprašanju trgovskih zvez z Nizozemsko navedli še nadaljnji razlog, ki naj bi holandske trgovce odvrčal od trgovine prek Trsta. Po njihovem prepričanju so trgovci na Koroškem in Kranjskem imeli premalo kapitala, da bi mogli v gotovini takoj plačati blago nizozemskih trgovcev. Brez kreditov na eno ali dve leti ne bi mogli z njimi skleniti nikakih kupčij. Holandski brodarji, ki bi jim bilo mogoče iz Avstrije uvoziti z dobičkom le malo blaga za domači trg, ne bi mogli nase prevzeti rizika, da v Trstu ne bi našli kupcev za svoje blago. V Benetkah je bilo dovolj kupcev s kapitalom, vendar je tudi tja prihajalo letno le malo holandskih ladij. Ali naj bi zanesljive bogate odjemalce zamenjali za revne negotove kupce? Preden bi začeli vzpostavljati trgovske posle z Nizozemci čez Trst, bi morali ustvariti pogoje, da se mesto razvije v močno trgovsko središče. Zato naj bi bilo proglašeno za svobodno luko in bi dobilo privilegije, da bi se v njem naselili trgovci s kapitalom, ki bi s svojimi ladjami trgovali z Anglijo, Messino, Romagno in Levanto tako kot Benečani in drugi Italijani; za zaščito te trgovine naj bi skrbelo nekaj vojnih ladij. Potem bi Avstrija lahko zapustila beneški trg in ko bi se nova trgovina utrdila, bi se pritegnili holandski trgovci v svobodno luko.⁸⁵

V svojem mnenju k načrtu o uvedbi trgovine z Nizozemsko preko Trsta je Waldtreich zavzel stališče k posameznim točkam avstrijskega predloga ter nizozemskega odgovora. Najprej je opozoril na dve stvari, nad katerimi so se Holandci morali spotakniti, in sicer mitnina, ki je

⁸⁴ Srbik, *Adriapolitik* ..., str. 625 sl.

⁸⁵ Srbik, *Adriapolitik* ..., str. 627 sl.

bila omenjena na prvem mestu, ter nad malenkostno potrošnjo v celjskem okrožju, ki so ga imeli za celo pokrajino. V ostalem je mogoče njihove ugovore deloma zavrniti. Ladja s 24 topovi in 50 možmi ne zahteva toliko stroškov; po njihovem priznanju ne pride za stot iz Holandske do Benetk več kot 1 1/2 tolarja stroškov; pri raznih vrstah blaga bi bili mogoče kompenzirani že z beneško mitnino. Priznati je treba, da morajo biti ladje velike, in tudi, da ladja tako velikega obsega zavzema mnogo prostora, za tovor pa malo zaleže. Treba je upoštevati, da je živo srebro, železo, jeklo, baker, med in vino težko in zavzame malo prostora, zato se eno z drugim izravna. Holandci pa morajo priznati, da bodo živo srebro dobivali ceneje kot kjerkoli drugje. Obenem jim bo služilo na ladji za balast in bo samo v njihovo korist, ako bodo vozili dragoceno blago namesto navadnega balasta. Glede kositra in svinca imajo prav, naš baker v ploščah pa je boljši; ker je težak, se prevoz splača. Če železo, ker ga poceni kupujejo na Švedskem (čeprav se glede kakovosti z našim ne more primerjati), za Holandsko ne pride v poštev, potem bi ga mogli prodajati po celi Italiji. Benečani, Neapelj, Sicilija, Abruci, Romagna in druge italijanske dežele gotovo ne bi pokupile tolikih količin našega železa, če bi holandsko ali švedsko železo dobili ceneje ali pa bi bilo boljše. Jekla bi se moglo dobiti še več kot 4000 milenijev, pri tem bi se dalo zaslužiti; moglo bi se izvažati tudi v Italijo in Španijo, kajti znano je, da gredo iz Benetk vsako leto velike količine za Genovo in v Španijo. Na prodajo usnja ne moremo misliti, ker ga Nizozemci morejo dobiti mnogo ceneje iz Irske, Danske in Gdanska. Lan in predivo dobivajo od Breslaava (Wroclawa) in okoliških krajev, ravno tako bi ga mogli kupovati pri nas, ker ga Koroška in Kranjska imata dovolj. Konoplje imajo drugje v obilici. Koroško in kranjsko platno sicer ni primerno za Holandsko, mogli bi ga pa prodati v Italijo. Z medom, ki ga v Amsterdamu prodajajo stot po 10 tolarjev, bi napravili dobro kupčijo; veliko medu bi se dobilo tudi na Hrvaškem. Isto bi bilo z voskom, vendar ne s tolikim dobičkom. Z vinom, ki je zelo različne kvalitete, bi bi bilo treba poskusiti; ravno tako z žganjem. Če les ne bi šel na Holandsko, bi ga mogli izvažati v Italijo; v Reko ga prihajajo prevzemati celo iz Malte. Češplje in šlive ne bi pomenile dosti. Glede slanine, loja, prekajenega in soljenega mesa je odločitev prepustiti Holandcem. Glede terpentina ničesar ne omenjajo, zato ni k temu nikake pripombe. Z volno raznih vrst nas daleč prekašajo.

Svobodna luka (befreite Scala) skozi 5 ali 6 let bi Holandce pritegnila, ne bi pa bila še nikak prejudic za vladarja in dežele. Bilo bi pa vseeno, ali se mitnina plača v Trstu in Reki, ali pa v oddaljenosti 2 ali 3 ur od teh mest. Pogajanja bi mogla biti na Dunaju ali v Gradcu, toda iz vsake dežele naj bi bila navzoča dva izkušena trgovca. Holandcem naj bi bilo prepuščeno, da pošljejo toliko zastopnikov, kot se jim zdi potrebno. Od naših bi izbrali najsposobnejše, ki naj jih ne bi bilo več kot Holandcev; slišali naj bi njihovo mnenje, končna odločitev bi bila prepuščena vsem našim zastopnikom.

Če pa bi Holandci hoteli poskusiti z eno ladjo, bi bilo potrebno, da nas 4 ali 5 mesecev prej obvestijo, koliko tovara je potrebnega za vožnjo nazaj in količino vsake vrste blaga. Za špecerijsko blago, postne jedi, nekaj sukna in njihovega blaga bodo po primerni ceni že dobili kupce.⁸⁶

V poročilu se Waldtreich sklicuje tudi na razgovor, ki ga je imel v zadevi proste luke za Holandce z zastopnikom notranjeavstrijske komore. Vloga, ki jo je imel pri razpravah o uvedbi trgovine z Nizozemsko, kaže, da so v njem videli glavnega predstavnika ljubljanskega trgovstva. Morda je bil tedaj edini ljubljanski trgovec, ki se je ukvarjal v večjem obsegu tudi z uvoznimi in izvoznimi trgovinskimi posli ter je imel izkušnje v zunanji trgovini. Iz njegovega poročila moremo razbrati, da je imel pregled nad tem, kaj se je iz naših dežel izvažalo v tuje države in o tujem blagu, ki so ga uvažali. Zato je mogel zavzeti stališče k ugovorom holandskih trgovcev ter tudi opozoriti na manj realistične predloge notranjeavstrijske komore. Najbrž nehotе je opozoril tudi na pomanjkanje kapitala pri trgovcih v notranjeavstrijskih deželah, ko je predlagal, naj bi holandski trgovci 4 ali 5 mesecev pred prihodom ladje sporočili potrebo po povratnem tovoru. Na to okolnost so opozarjali, predvsem iz sebičnih konkurenčnih razlogov, tudi zastopniki dunajskih veletrgovcev, ko so izražali pomisleke o možnosti izvedbe načrta nizozemsko-avstrijske trgovine čez Trst ali Reko. Zanimivo pa je, da tisti, ki so dali v imenu trgovstva mnenje k načrtu, niso bili meščanski trgovci. Na Dunaju so bili to zastopniki velikih trgovcev, privilegirani uvozniki inozemskega blaga (Wiener Niederlagsverwandten), ki so jih imeli za škodljivce meščanske trgovine.⁸⁷ Za ljubljansko trgovstvo je govoril Waldtreich, ki je bil sicer z meščanskimi trgovci v denarnih in trgovskih odnosih, sam pa ni bil meščanski trgovec. V trgovini na daljavo so odločali povečini privilegirani nemeščanski trgovci, zato so jih tudi pritegnili k načrtom, ki naj bi tej trgovini odprli nova pota.

Načrt o usmeritvi nizozemske trgovine preko Trsta takrat ni bil izveden, ker niso bili dani potrebni pogoji. Na Jadranu so še vedno gospodovale Benetke, ki jih je Avstrija morala upoštevati.⁸⁸ Ali notranjeavstrijsko in tržaško trgovstvo taki nalogi glede na nezadosten kapital res ne bi bilo kos, bi se pokazalo šele ob poskusu izvajanja načrta. Čeprav obširne in dolgotrajne razprave takrat niso dale rezultata, so zanimive, ker nam dajejo nekaj podatkov o trgovini na daljavo, ki so bile v njo vključene naše dežele, o vrstah blaga, ki so ga izvažale in deželah, kamor je bilo blago namenjeno, ter deloma tudi o količinah. Obenem nam odkrivajo tudi razne okoliščnosti, pod katerimi se je trgovina na razdaljo razvijala, in ovire, ki je nanje naletela. Opozarjajo pa tudi na vlogo Benetk, ki so v drugi polovici 17. stoletja na našo trgovino, kolikor je bila usmerjena čez morje, še odločilno vplivale.

⁸⁶ Finanz- und Hofkammerarchiv Wien, Innerösterreichische Herrschaftsakten, T 16c, Triest, Super Information Zaharije Waldtreicha od 29. oktobra 1675; Srbik, Adriapolitik ..., str. 628, op. 1. Kserokopija Waldtreichovega poročila v MALj.

⁸⁷ Srbik, Adriapolitik ..., str. 627.

⁸⁸ Srbik, Adriapolitik ..., str. 628 št.

VI.

V istem času kot Caharija Waldtreich so se v Ljubljani ukvarjali s trgovskimi in denarnimi posli še drugi trgovci, ki niso pripadali meščanskemu trgovstvu. Eden izmed njih je bil Franc Zergoll, ki je trgoval v družbi z Waldtreichom. Franc Zergoll je bil iz družine, od katere se jih je več ukvarjalo s trgovskimi in denarnimi posli. Družina je bila po poreklu iz Goriške; ko je bilo leta 1666 podeljeno plemstvo Juriju Zergollu, sinu Francu ter Jurijevega bratrancu Francu Zergollu, rudarskemu sodniku in gozdarskemu mojstru pri idrijskem rudniku živega srebra, so bili izvzeti iz jurisdikcije goriške grofije. Tedaj so dobili plemiški pridevek pl. Zergollern. Prvi Zergoll, ki je prišel v Ljubljano, tudi z imenom Franc, je v oporoki volil cerkvama v Kostanjevici, (Paradižu pri Gorici) in na Sveti gori (Skalnici) nad Solkanom vsaki po 20 dukatov.⁸⁹ Sicer je določil volila in celo večja tudi vsem ljubljanskim moškim samostanom, toda omemba cerkva v Kostanjevici in na Sveti gori kaže na zveze z Gorico. Kdaj se je prvi Franc Zergoll pojavil v Ljubljani, se ne da z gotovostjo dognati; omenja se leta 1644 v zvezi z vodno mitnico.⁹⁰ Dve leti pozneje je bil uradnik čepnine (zapfenmaß-officier), ki je bila stanovska davščina na vino. Kot uradnik čepnine se je Zergoll izkazal za energičnega izterjevalca davščin. Proti vicedomskemu knjigovodji Danijelu Reffingerju je vložil tožbo na izterjavo čepnine od iztočenega vina. Toženec se je sicer zagovarjal, da ni točil vina čez ulico, temveč da je po starem knjigovodskem običaju točil vino le podložnikom, ki so prišli k njemu v urad. S tem zagovorom ni uspel, obsojen je bil, da se mora s tožnikom Zergollom pogoditi zaradi kontrabanta. Zergoll je pokazal večjo strogost pri izterjevanju čepnine tudi proti mestnim vinomercem. Prvotno so bili vinomerci pri svojih vinotočih glede na njihovo službo oproščeni davščin na vino. Ko pa je bila pozneje vinska davščina zvišana, je bil vinomercem vsak tovor vina obdavčen s 40 kr. Zergoll pa je zahteval od njih višjo davščino in jo je izterjeval s tožbo. Mestni magistrat se je zavzel za vinomerce pri deželnih stanovih, češ da bi bilo za te reveže prehudu, če bi morali plačevati toliko kot drugi gostilničarji. Vinomercem naj bi se priznalo nižje obdavčenje, kot je bilo prej v navadi, razpisani sodni narok naj bi se preklical.⁹¹ Ni znano, kakšen je bil rezultat mestne pritožbe. Deželni stanovi so bili s Zergollom brez dvoma zadovoljni, leta 1649 so mu podelili novo odprto mesto protipisarja pri glavnem prejemniškem uradu. Nastavitev je bila v zvezi s preureditvijo slabega finančnega gospodarstva deželnih stanov. Do tedaj je precej davčnega denarja ostajalo v rokah glavnega prejemnika, v bodoče naj bi šel v korist dežele. Zato je bilo sklenjeno, nastaviti zvestega in sposobnega protipisarja, ki je

⁸⁹ AS, Pisma plemstva fasc. Litt. R-Z, Z št. 4; Testamenti III, fasc. Z, num. 2, testament od 5. avgusta 1656

⁹⁰ AS, Stanovski arhiv fasc. 300, str. 453 sl.

⁹¹ AS, Stanovski arhiv, Registraturs Protocoll 16, fol. 22, 26, 30; fasc. 554, 17. april 1646, Fr. Zergoll contra D. Reffinger; fasc. 300b, str. 1111 sl.

imel nalogo, da skrbi za povečanje dohodkov iz stanovskih davščin. Posebna instrukcija je določila, kako naj opravlja svoje delo, vodi knjige in hrani denar. Posebej je bil opozorjen, naj pazi na nemško in na kranjsko veljavo. Za letno plačo mu je bilo določenih 260 gld.⁹² Službo protipisarja je verjetno obdržal do smrti; v testamentu iz leta 1656 je omenjen s tem naslovom. Istočasno je še vedno pobiral čepnino v deželi; med listinami v njegovi zapuščini je bil obračun iz leta 1656 za triletno upravljanje te davščine.⁹³ Zergoll je imel v zakupu posest malteškega reda Komendo pri Sv. Petru, ki jo je dal v podzakup Andreju Knificu (Khniffez). Pridobil si je veliko premoženje; v zapuščinskem inventarju je navedenih okrog 60 zadolžnic za dana posojila in drugih listin za razne terjatve v skupnem znesku nad 52.000 gld. Precej zadolžnic in drugih listin je glasilo na beneški denar; takih terjatev, tudi proti ljubljanskim dolžnikom, je bilo za 6250 1/2 srebrne krone, kar je predstavljalo nekaj več kot četrtno vrednosti vseh terjatev. Nekatera posojila so bila zavarovana z zastavo zlatnine. Med zadolžnicami je bila navedena kot poravnana zadolžnica Caharije Waldtreicha iz leta 1651 za 50 cekinov. Zapuščinski inventar je vseboval tudi srebrnino v teži 248 1/2 lota (4,4 kg), zlatnino z dragimi kamni v vrednosti 1753 gld 38 kr, knjige, orožje, obleko, perilo, odeje, slike, kositrno, medeninasto, bakreno in drugo posodo, pohištvo itd.⁹⁴

Zergoll si je pridobil premoženje po več poteh. Nekaj imovine je podedoval, nekaj si jo je pridobil pri pobiranju čepnine in drugih deželnih davščin; premoženje so mu množile obresti posojil, dohodke je imel pri zakupu Komende pri Sv. Petru. Denar pa so mu prinašali tudi trgovski posli. Sicér se sam menda ni neposredno ukvarjal s trgovino, bil pa je s kapitalom udeležen pri trgovini brata Jurija. V oporoki je bratu zapustil dedni delež, ki mu je pripadal po starših, ter znesek 100 dukatov v zlatu in 400 gld, ki mu jih je posodil. Obenem mu je naročil, naj po njegovi smrti nadaljuje trgovanje z njegovim denarjem v znesku 3000 srebrnih kron (6612 gld 30 kr) in prizna dedičem polovico dobička, kakor sta ga prej delila na dva enaka dela. Ker je Franc Zergoll v to trgovino vložil še nadaljnje zneske, je njegova vloga znašala 7469 srebrnih kron; do srede leta 1662 je Jurij odplačal 3233 srebrnih kron. Po obračunu iz leta 1664 so dediči imeli iz teh trgovskih poslov terjati na kapitalu in dobičku 7817 gld 32 kr; ta znesek je tedaj dolgoval že Jurijev sin, ki je tudi imel ime Franc.⁹⁵ Ni znano s kakšno trgovino sta se Franc in Jurij ukvarjala, omembe v zapuščinskem inventarju kažejo, da sta bila v tesnejših poslovnih zvezah z beneškim in pozneje dunajskim veletrgovcem Dominikom Zaninijem, ki je bil s posredovanjem Franca Zergolla tudi udeležen pri večjem trgovskem poslu z deželnimi stanovi.

⁹² AS, Stanovski arhiv, Registraturs Protocoll 16, fol. 26, 30, 56'; fasc. 318a, instrukcija od 1. maja 1649 za protipisarja glavnega prejemniškega urada.

⁹³ AS, Zapuščinski inventarji Z fasc. LII, št. 10, od 21. maja 1666.

⁹⁴ AS, Testamenti III, fasc. Z, num. 2, testament od 3. avgusta 1656.

⁹⁵ AS, Zapuščinska inventarji Z, fasc. LII, št. 10; Theillibel No. 1, od 26. avgusta 1662, zadolžnice in listine št. 42, 59, zap. inv. od 21. maja 1666, zadolžnice in listine št. 42 in 59.

Glavni dedič Franca Zergolla, protipisarja glavnega prejemniškega urada, je bil sin Franc Viljem. Po končanih študijah je potoval po Nemčiji, Franciji, Nizozemskem, Angliji in Italiji. Poročil se je s hčerjo Caharije Waldtreicha, Ano Regino, ki je po enem letu umrla. Drugič se je poročil z Elizabeto pl. Grundlern Geienberg, s katero je imel 3 sinove in 3 hčere. Leta 1689 je kupil od Janeza Krištofa Otta dvorec Rožnik. Kot oče se je tudi Franc Viljem ukvarjal z raznimi denarnimi posli. V zakupu je imel dac v Ljubljani ter je posojal denar na zadolžnice in proti zastavi; tudi deželni stanovi so bili med njegovimi dolžniki. Umrli je leta 1710.⁹⁶

Trgovino Jurija Zergolla je nadaljeval sin Franc, ki se od leta 1666 naprej večkrat omenja skupaj s Caharijo Waldtreichom. Franc Zergoll je bil udeležen deloma sam, deloma v družbi z drugimi trgovci pri več Waldtreichovih podjetjih, tako npr. pri trgovini z železom. Pri skupnih trgovskih poslih je imel Waldtreich odločilno vlogo; vodil je trgovske knjige skupne trgovine in so bile po smrti v njegovi zapuščini. Verjetno je Zergoll trgoval delno za svoj račun. Od leta 1669 do 1690 naletimo na njegovo ime v mestnih davčnih knjigah, ker je plačeval davek od trgovine, prvo leto 15, naslednja leta po 30 gld. Po znesku davka je bil med višje obdavčenimi ljubljanskimi trgovci. Po njegovi smrti leta 1691 so dediči imeli trgovino in plačevali davek do leta 1694, ko je bilo v davčni knjigi zabeleženo, da nimajo več trgovine.⁹⁷ V trgovini Franca Zergolla je bil kot pomočnik (garzone) Peter Anton Codelli iz Bergama, ki se je leta 1687 kot trgovec osamosvojil. Postal je eden najbogatejših ljubljanskih trgovcev svojega časa.⁹⁸ O Zergollovih trgovskih poslih je sicer le malo znanega. Razen z železom je trgoval s tekstilom in galanterijskim blagom ter začimbami. Knjižica trgovca iz Vidma (Udine), ki je v njej med dolžniki poleg več drugih ljubljanskih trgovcev naveden tudi Franc Zergoll, vsebuje seznam blaga v ljubljanskem skladišču. Med tem blagom je bilo padovansko in drugo sukno, svila, damast, žamet, pliš, raševina, trakovi, svilene nogavice, čipke ter razne dišave.⁹⁹ Sodeč po blagu, ki ga je kupoval, je gotovo imel prodajalnico, kjer je blago na drobno prodajal, ter se nanjo nanaša davek od trgovine, vpisan v davčnih knjigah. Franc Zergoll po vsej verjetnosti ni bil ljubljanski meščan; njegovega imena ni med sprejetimi meščani. Tudi se ne pojavlja med člani notranjega in zunanjega sveta, čeprav so vsi pomembnejši trgovci-meščani dobili kakšno funkcijo pri mestni upravi. Obdavčenje za trgovino še ne dokazuje, da je bil meščan; v davčnih knjigah je vpisanih več oseb, ki jim je bil predpisan davek od trgovine, pa niso bili meščani. Leta 1667 je prosil za meščanstvo Paskval Toso, vendar mu ga mestni svet ni podelil, temveč je sklenil, da se mora, ako se namerava, še naprej ukvarjati s trgovino, z magistratom pogoditi za letno dajatev. Dasi ni postal meščan se je ukvarjal s trgovino nad

⁹⁶ AS, Rokopis sign. I/tr, Dizмова kronika, fol. 26 sl.; Zap. inv. Z fasc. LII, št. 18.

⁹⁷ MALj, Cod. XVII/53-78.

⁹⁸ AS, Rkp. I/47 r, Raigersfeld, Lexicalia str. 163; Valenčič, n. o. m. str. 118.

⁹⁹ AS, Zbirka rokopisov, sign. 230 r.

20 let ter je bil za njo obdavčen.¹⁰⁰ V davčnih knjigah je vpisan in je plačeval davek od zakupa (apalta) tobaka Janez Krstnik Vanafulli (Monuffelle, Vanufuly) s tovariši, ki tudi ni bil ljubljanski meščan.¹⁰¹

Franc Zergoll je bil lastnik hiše na Mestnem trgu, sedaj št. 8, ki jo je kupil leta 1674.¹⁰² Sredi 18. stoletja je bila cenjena na 5750 gld. Od barona Lichtenthurna je kupil grad Turen ob Ljublanici s posestvom (poznejši Codellijev grad).¹⁰³ Drugi podatki o njegovem premoženju niso znani. Oporoka iz leta 1689 kaže, da je bil imovit. Svojim štirim hčeram je zapustil vsaki 4000 gld s pristavkom, da se pri tem upošteva, kar so že prejele za doto. Za glavnega dediča je postavil sina Antona Jožefa, ki mu je pomagal v trgovini. Raigersfeld je omenil Franca Zergolla kot pomembnejšega trgovca svoje dobe, ki je trgoval na veliko in se ukvarjal z izvozno in uvozno trgovino.¹⁰⁴

Sodobnik Waldtreicha in Zergolla je bil tudi Franc Rigoni. Dolničar ga v svoji kroniki označuje kot Benečana, po Raigersfeldu je bil Splicičan (Spalant) in je pozneje dalj časa živel v Bakru, kjer je imel v zakupu ali v upravi Čabar in druga zemljiška gospostva.¹⁰⁵ V Ljubljani našletimo nanj prvič leta 1662 v neki pravdi z mestnim tehtničarjem Adamom Burgerjem, šlo je za posle z železom.¹⁰⁶ Najbrž takrat še ni živel v Ljubljani, ampak v Trstu, od koder je trgoval z Ljubljano. Kupčeval je verjetno tudi z govejo živino, leta 1683 mu je tržaški prejemnik odvzel par volov.¹⁰⁷ Trgovanje najbrž ni bilo omejeno le na železo in živino in tudi ne samo na Ljubljano. Rigoni je imel trgovine v Ljubljani, Trstu in Benetkah.¹⁰⁸ Kdaj se je naselil v Ljubljani se ni dalo ugotoviti. Leta 1667 je bilo njemu in bratu Aleksandru podeljeno plemstvo zaradi vojnih zaslug njunih prednikov in tudi zaradi lastne službe, ki sta jo za vladarja opravljala na bojišču. Franc Rigoni je menda imel naslov polkovnika.¹⁰⁹ Obvestilo o podelitvi plemstva je bilo naslovljeno na deželnega glavarja in na ograjno sodišče; to bi kazalo, da sta brata Rigoni tedaj živel na Kranjskem. Plemstvo je tudi dokaz, da sta že razpolagala z velikim kapitalom, ki sta ga uporabljala za donosne denarne posle. Z denarjem sta zalagala deželne stanove, ki so proti koncu stoletja zaradi vojne s Turki imeli razen običajnih še izredne izdatke za obrambo države in vojne potrebe. Leta 1683, v času, ko so Turki oblegali Dunaj, so deželni stanovi ponudili vladarju kot davek od premoženja 50.000 gld; s Francem Rigonijem so se spórazumeli za predujem, ki bi z njim davek plačali, ko bi bila potreba po denarju največja. Po dogovoru z deželnimi stanovi je Rigoni opravljal plačila raz-

¹⁰⁰ MALj, Cod. I/36, fol. 40 sl.; Cod. XVII/54-75 (1670—1691).

¹⁰¹ MALj, Cod. XVII/63 (1679) in sl.

¹⁰² V. Fabjančič, Knjiga hiš III, Veliki trg, fol. 592 sl.

¹⁰³ Valvasor, XI, Buch, str. 579.

¹⁰⁴ AS, Testamenti II, fasc. Z, št. 2; Gr A I Dol, fasc. 174, Raisonement über Commerciën, Finanzen und Polizey weesen, str. 42.

¹⁰⁵ AS, Rkp I/47 r, Raigersfeld, Lexicalia, str. 285; V. Steska, Dolničarjeva ljubljanska kronika od l. 1660 do l. 1718, EMK XI/1901, str. 151.

¹⁰⁶ MALj, Cod. I/32, fol. 21 sl.

¹⁰⁷ AS, Stanovski arhiv, Registraturs Protocoll 20, fol. 591'.

¹⁰⁸ AS, Testamenti III, fasc. R, št. 27.

¹⁰⁹ AS, Pisma plemstva fasc. Litt. R.-Z.

nim vojaškim edinicam, vojaškim blagajnikom in glavnemu vojnemu dobavitelju, dvornemu faktorju Židu Oppenheimerju. Do leta 1695 sta brata Rigoni izplačala za račun deželni stanov 60.000 gld. Za ta znesek s 6 % obresti so deželni stanovi izdali zadolžnico, s katero so upnikoma odstopili dohodke iz nove naklade na sol pri uradu za sredstvenino v Trstu in podrejenih podružnicah Mokovo (Robida pri Zabrcu), Klanec, Starad in Štivan pri Devinu. Upnikoma ta davščina ni bila le zastavljena, temveč so jima bili prepuščeni sredstveninski uradi, da sta jo sama pobirala. Dohodke sta po odbitku plač za uslužbenice uradov porabila najprej za plačilo obresti, presežek pa za odplačilo glavnice. To kritje za terjatev upnikom ni zadostovalo. Deželni stanovi so morali v zadolžnici še potrditi, da služijo za varstvo njihove terjatve tudi vse redne in izredne davščine, ki so jih plačevala zemljiška gospostva na Premu, v Jablanici in Gutneku. Upnika sta bila upravičena, da se okoristita s temi davki. Ko so leta 1699 deželni stanovi potrebovali denar za Vojno krajino, sta jim brata Rigoni posodila nadaljnjih 30.000 gld po istih pogojih, to je proti zastavi nove naklade na sol pri sredstveninskem uradu v Trstu in njegovih podružnicah. Pri pogajanjih za to posojilo je Rigoni zahteval, da se mu na ves znesek prizna ažio 2 %, dasi bi v gotovini izplačal le 20.000 gld, ostalih 10.000 gld pa bi se poračunalo s predujmi pri sredstveninskem uradu. Deželni stanovi so bili tedaj v velikih denarnih zadregah; za poročno darilo poznejšemu cesarju Jožefu I. so dovolili 22.000 gld, kar naj bi se zbralo z doklado 1 gld na vsak funt gosposke imenjske rente. Ker je bilo treba poročno darilo izročiti pred svatbo, denar pa bi mogli zbrati šele kasneje, so deželni stanovi uporabili začasno 15.000 gld iz Rigonijevega posojila za Vojno krajino, 7000 gld pa je predujmil trgovec Jakob Schell.¹¹⁰ Glede na svoje denarne posle se je Rigoni zanimal tudi za finančno gospodarstvo države, ki je bilo zaradi stalnih deficitov in zadolževanja močno razrvano. Notranjeavstrijski komori je poslal predlog, kako naj bi se povečali državni dohodki.¹¹¹

Rigoni je denar posojal tudi še na posestva zemljiških gospostev. Njegov dolžnik je bil lastnik zemljiškega gospostva Koča vas; ker mu dolga najbrž ni mogel plačati, je Rigoni postal solastnik gospostva. Najkasneje leta 1673 si je kupil grad Rakovnik pri Ljubljani od vdove po deželnem vicedomu grofu Janezu Frideriku Attems. Toda ni ga dolgo obdržal, prodal ga je deželnemu glavarju knezu Eggenbergu.¹¹²

Trgovski posli so končno postali za Franca Rigonija usodni. Z dvornimi oblastmi je napravil pogodbo, da bo dobavil večje število konj za kavalериjo. Menda po krivdi židovskega posredovalca pogodbe ni mogel izvesti; graška dvorna komora ga je dala zapreti na gradu, kjer je leta 1705 umrl. Njegovo premoženje je ljudski glas, kot poroča Dolničar, cenil na 500.000 gld, Raigersfeld omenja celo 600—700.000 gld;

¹¹⁰ AS, Stanovski arhiv fasc. 84, snopič 18; fasc. 547.

¹¹¹ H. Srbik, *Der staatliche Exporthandel...*, str. 189, op. 1.

¹¹² Valvasor, XI. Buch, str. 272 sl., 320.

oboje je bilo skoraj gotovo precej pretirano.¹¹³ V oporoki od 22. novembra 1705, napravljena je bila tri dni pred smrtjo, je določil, naj se pokoplje pri frančiškanih, kjer je pokopan njegov pokojni oče. Za pokop je patrom določil 150 gld, razen tega denarja še za pogrebne svečanosti, maše in za reveže 1200 gld, torej dovolj denarja za razkošen pogreb, kot se ga v Ljubljani niso spominjali. Za dediča vseh nepremičnin, premičnin, kapitala, denarja, kjerkoli v cesarskih deželah in v beneški republiki, kjer je bila njegova imovina in blago, je postavil sina materine sestre, to je svojega bratranca Matijo Costanzija. Določil je, naj se trgovina oziroma prodajalna v Trstu in na Kranjskem po njegovi smrti vodi pod imenom Constanzi in Rigoni. Trgovina v Benetkah pa naj se nadaljuje še pet let pod imenom Franca Rigonija in pod vodstvom Constanzija. Glavni dedič naj izplača Janezu Bediniju, pomočniku v beneški trgovini, za njegovo službo 10.000 gld kranjske veljave. Sestri Lauri, opatici samostana benediktink v Trstu, naj dedič izplačuje, do njene smrti letno 500 gld kr. velj., dokler bo opatica, sicer 250 gld. Ob svoji smrti bo sestra smela razpolagati še s 1500 gld po svoji volji, kar bi šlo na račun dedičevega premoženja. Petru Julianiju je zapustil 4000 gld kr. velj. za njegove usluge in zato, da bo na uslugo trgovinama v Savi in Fadi (kje je ta kraj, se ni dalo dognati). Dediču je naročil, naj izplača zaslužek njegovemu kaplanu Petru Thiepolu in vsem služabnikom in služabnicam. Slugu Janezu Furiu je določil 500 gld od blaga, ki ga je imel v Bakru; če pa to blago ne bi moglo biti kmalu vnovčeno, naj plača dedič z drugim dobrim blagom.¹¹⁴ Višina sicer maloštevilnih volil v Rigonijevem testamentu kaže bogataša, ki je imel veliko premoženje in je računal, da bo ohranjeno tudi v rokah dediča.

VII.

Istočasen nastop trgovcev, ki so razpolagali s tolikim kapitalom kot Waldtreich, člani družine Zergoll in Rigoni je gotovo vreden pozornosti kot zanimiv pojav v gospodarskem razvoju Ljubljane. Težko je odgovoriti na vprašanje, kaj je dalo podjetnim trgovcem pobudo, da so si izbrali Ljubljano za mesto, od koder so vodili svoje trgovske in denarne posle. Saj se niso ukvarjali s trgovino le v Ljubljani, temveč tudi v drugih krajih. Nekaj privlačnosti je zanje imela Ljubljana kot upravno središče dežele, kjer je bila njihova navzočnost koristna za stike z deželnimi stanovi, s katerimi so imeli poslovne odnose. Mogoče so jih ravno posli z deželo privabili v Ljubljano; Waldtreich je bil v veliki meri udeležen pri oskrbi vojaštva v Vojni krajini in garnizij v štajerskih mestih ob ogrski meji, Rigoni pa je deželnim stanovom posojal denar za te in druge obrambne namene. Po nekaj desetletjih miru na turški meji je v drugi polovici 17. stoletja prišlo večkrat do vojne med Avstrijo

¹¹³ Gl. op. 105. V Dolničarjevi kroniki in pri Raigersfeldu je Rigoni označen kot baron, v spisih deželnih stanov je imenovan vedno le kot »plemeniti (von)».

¹¹⁴ Gl. op. 108.

in Turčijo. Vojne so zahtevale večje ukrepe za obrambo, narasle so potrebe za oskrbovanje vojaštva. Povečali so se seveda tudi posli trgovcev, ki so bili udeleženi pri vojaških dobavah in ki so imeli denar, da so ga posojali deželnim stanovom.

Waldtreich, Zergoll in Rigoni so trgovali tudi z železom. Waldtreich je bil udeležen pri trgovini v Bohinju, Rigoni jo je imel v Savi, torej v krajih, kjer so bile fužine in železarne. Verjetno niso bile le prodajalne, ki so v njih prodajali blago fužinarskim delavcem, imele so tudi nalogo, da posredujejo pri nakupu in odpremi železnine. Železo je bilo že iz prejšnjih časov važno trgovsko blago na Kranjskem; večji ljubljanski trgovci so skoraj vedno trgovali z železom. Meščansko trgovstvo se je zelo prizadevalo, da bi imelo trgovino z železom v svojih rokah. Prihajalo je do sporov s fužinarji, ki so sami spravljali svoje izdelke na trg.¹¹⁵ Toliko bolj so se donosne trgovine z železom lotili nemeščanski trgovci, ki so razpolagali z večjimi kapitali in boljšimi trgovskimi zvezami. Morda je Waldtreich imel kakšne zveze tudi s trgovino živega srebra, ki jo je imela v rokah država oziroma pooblaščen komisionarji. V njegovi zapuščini sta bili pismi notranjeavstrijskega svetnika dvorne komore barona Abondija Inzaghija, korespondenca se je nanašala na obračun iz leta 1672. Inzaghi je reorganiziral trgovino z živim srebrom in jo je dejansko vodil več kot eno desetletje. Waldtreich je bil v poslovni zvezi z Avrelijem Rezzonicom, komisionarjem za prodajo živega srebra v Benetkah.¹¹⁶

K večjim poslovnim uspehom v primeri s trgovci-meščani so nemeščanskim velikim trgovcem pripomogle razne ugodnosti finančnega in komercialnega značaja. Izvoz blaga na osnovi apalta ali posebnih izvoznih dovoljenj je bil nekak monopol, ki je trgovcem s takimi pravicami zagotavljal bogat zaslužek. Waldtreich in Zergoll sta sodelovala v trgovskih družbah s privilegiranimi dunajskimi veletrgovci Barthalottijem, Pestaluzzijem in Zaninijem gotovo zato, da sta bila deležna ugodnosti, ki so bile združene z njihovimi privilegiji.

Trgovske zveze s Trstom in Benetkami so bile že stare, toda pri Waldtreichu in Rigoniju je videti, da ni šlo le za občasne posle, temveč za stalno navzočnost in opravljanje trgovine v obeh obmorskih mestih. Najbrž je obseg poslov zahteval, da sta bila ljubljanska trgovca zastopana v Trstu in Benetkah z lastno trgovino oziroma trgovsko družbo za vzdrževanje zvez s tujim tržiščem. Obenem so mogla ta zastopstva opravljati spedijske posle, ki so bili v zvezi z izvozom in uvozom, kajti za odpremo in prevoz blaga je moral poskrbeti trgovec sam.

Waldtreich je raztegnil trgovsko in denarno poslovanje proti severu do Gradca in Dunaja. V Gradcu je imel zastopnika, sam je po trgovskih poslih obiskoval to mesto, kjer je bil v ožjih poslovnih stikih s trgovcem in menjalcem M. Schöfferrjem, ki je bil skupaj z njim pri več trgovskih družbah. Zveze z Dunajem so segale čez običajne trgovske poslovne

¹¹⁵ Valenčič, n. o. m., str. 106 in 133 sl.

¹¹⁶ AS, Zap. inv. Waldtreich št. 10, 93; Srbik, Der staatliche Exporthandel..., str. 17 sl., 19 sl., 162 op. 6.

odnose, s tremi dunajskimi veletrgovci je bil v trgovski družbi, z enim izmed njih pa je bil v denarnih zvezah, ko je opravljajal posle plačilnega prometa. Zdi se, da je ta usmerjenost proti središču države bila nov pojav, v razvoju ljubljanskega gospodarstva. Razlog za spremembo je treba iskati delno tudi v absolutizmu in centralizaciji državne oblasti v središču države, na Dunaju. Koncentracija uprave in državnih financ je pospeševala koncentracijo kapitala in posredno tudi trgovine v istem središču. Na Dunaju se je v drugi polovici 17. stoletja pomnožilo število privilegiranih trgovcev, ki naj bi po svojem privilegiju trgovali en gros z inozemskim blagom, dejansko pa so kupovali tudi domače proizvode in jih na drobno prodajali. Vkljub temu so uživali trgovske in finančne ugodnosti.¹¹⁷ Zveza z dunajskimi bankirji in privilegiranimi trgovci je postala privlačna za trgovce v drugih deželah.

Pri trgovcih, ki jih obravnavamo, ni nikakih omemb o trgovskih zvezah z Beljakom, Salzburgom in raznimi bavorskimi mesti, ki so se dokaj pogosto omenjale pri trgovcih 16. in tudi še v prvi polovici 17. stoletja. Verjetno je, da so take zveze postale redkejšje in slabše, vzrok je bil morda v gospodarskem propadanju gornjenemških mest od konca 16. stoletja naprej.

Čeprav so Waldtreich, Zergoll in Rigoni razpolagali z velikimi kapitali in so imeli razpredene trgovske in denarne zveze, to ni zado-stovalo, da bi takrat ljubljansko trgovstvo upoštevali pri načrtih za organizacijo avstrijske zunanje trgovine. Ob načrtih za uvedbo trgovine z Nizozemsko preko Trsta so dunajski veletrgovci kranjske zelo podcenjevali, dasi so nekateri izmed njih bili Waldtreichovi trgovski družabniki. Kranjskih trgovcev niso imeli za sposobne, da bi stopili v stike s holandskimi trgovci. Ravno tako je bilo, ko se je notranjeavstrijska komora ukvarjala z načrtom, da bi živo srebro inozemskim kupcem prodajali v Idriji ali pa vsaj v Trstu ali Beljaku, ne pa iz skladišč pri komisionarjih v Benetkah in Amsterdamu. Temu načrtu so nasprotovali trgovski svetovalci, ki so povečini pripadali dunajskim veletrgovcem. Eden izmed njihovih ugovorov je bil, da v Notranji Avstriji ni bilo mesta, od koder bi mogli korespondirati z velikimi svetovnimi tržišči ter da v Ljubljani in v Gradcu ni bilo menjalcev in trgovcev, ki bi jim mogli amsterdamski trgovci neposredno z menicami nakazovati plačilo za prevzeto živo srebro.¹¹⁸ Ta pomislek gotovo ni bil v celoti upravičen, kajti Waldtreich je bil sposoben opravljati plačila v menicah tudi za večje zneske. Najbrž je ugovor narekovala želja dunajskih veletrgovcev, da bi bili sami vključeni v ta posel.

Tudi Raigersfeldova sodba o kranjskem trgovstvu, ki jo je zapisal kakšnih 70 let pozneje, ni bila ugodnejša. Menil je, da je v deželi zelo malo trgovcev, ki se ukvarjajo s trgovino na veliko in da je ta trgovina malo uspešna, ker smejo v deželi trgovati le meščani, ki pa imajo malo kapitala in malo kredita, zunaj mestnega ozidja pa še ta kredit preneha.

¹¹⁷ Srbik, *Der staatliche Exporthandel* ..., str. 77.

¹¹⁸ Srbik, *Der staatliche Exporthandel* ..., str. 79.

Od njih je mogoče pričakovati le malo trgovanja s tujimi deželami, ker veje o trgovini tako malo kot o neznanih deželah. Kot velike trgovce, ki so uspešno trgovali in so zapustili velika premoženja, je navedel le Zergollerna, Schellenburga, Codellija in škofjeloškega Oblaka; Waldtreicha in Rigonija ni omenjal, čeprav je za Rigonija vedel. Štel jim je v zaslugo, da so trgovali na veliko zunaj dežele in jim je premoženje raslo iz tujega denarja. Kar pomnijo ljudje, ni nikoli kak meščan imel take trgovine in si pridobil toliko denarja, da bi lahko pokupil vse meščanske trgovce. Po smrti navedenih velikih trgovcev so njihove trgovine prenehale, ker dediči niso hoteli imeti opravka z meščanstvom.¹¹⁹

Primeri Waldtreicha, Zergolla, Rigonija ter pozneje še Schella in Codellija potrjujejo, da so bila v Ljubljani ugodna tla za razvoj velike trgovine, da pa meščansko trgovstvo morda zaradi premajhne podjetnosti, pomanjkanja trgovskih izkušenj v zunanji trgovini, pomanjkanja kapitala in kredita, teh ugodnih pogojev ni znalo ali ni moglo izkoristiti. Pač pa so jih izkoristili priseljeni tuji trgovci, ki so si v nekaj desetletjih zbrali velike kapitale in jih delno, npr. Waldtreich, uporabili tudi za kredite meščanskim trgovcem. Toda dediči velikih trgovcev, ki so bili plemiči, niso nadaljevali trgovskih poslov svojih prednikov, njihovi kapitali so bili ljubljanski trgovini odtujeni. Več ali manj od slučaja je bilo odvisno, koliko so na njihova mesta stopili drugi sposobni trgovci, ki so pa morali začeti znova. Tako je bil razvoj ljubljanske trgovine v veliki meri odvisen tudi od okolnosti čisto subjektivnega značaja.

Zusammenfassung

ZACHARIAS WALDTREICH, LAIBACHER HANDELSMANN UND BANKIER (1623—1682)

Nach einem Zeitraum von etwa 100 Jahren, als es in Ljubljana nur Kaufleute gab, die ihre Geschäfte im bescheidenen Rahmen geführt haben, traten um die Hälfte des 17. Jh. drei Handelsleute auf, welche sich durch den Umfang ihrer Geschäftstätigkeit und durch die Höhe ihres Kapitals hoch über alle anderen hervorhoben. Die drei Handelsleute waren Zacharias Waldtreich, sein Handelsgesellschafter Franz Zergoll und Franz Rigoni. Alle drei wanderten in Ljubljana ein, trieben Handel, doch wurden sie nicht zu Bürgern. Nach einigen Jahren ihrer Handelstätigkeit in der Stadt verlieh ihnen Kaiser Leopold I. den Adel. Über Waldtreich sind wir genug unterrichtet, über Zergoll und Rigoni sind die Quellen sparsamer:

Z. Waldtreich wurde 1623 in Augsburg geboren als Sohn eines aus Toblach in Südtirol stammenden Kaufmannes, der zur Kaufleutestube gehörte. In Ljubljana wurde er erstmals 1649 als Besucher der Jahrmärkte unter den fremden Kaufleuten und Krämern erwähnt. Doch er liess sich bald darauf in Ljubljana nieder. Er trieb Handel mit Eisen und Tuch, kaufte Getreide ein, um es mit Passbriefen nach Italien auszuführen, und bewarb sich um den Leinwandappalt. Er nahm mit dem Ochsenappaltator Lelio de Luca,

¹¹⁹ AS., Gr A I Dol, fasc. 174, Raisonement ..., str. 41 sl.

dem Grazer Kaufmann und Wechsler Mathias Schöffler und Jakob Pessenhauser in Venedig an der Handelsgesellschaft für Ochsenausfuhr teil. Eine Handelsgesellschaft mit M. Schöffler und J. Pessenhauser richtete er in Venedig auf, um seine Ein- und Ausfuhrgeschäfte zu fördern. Mit den Wiener privilegierten Grosshändlern (Niederlagsverwandten) Dominikus Zanini, Johann Paul Bartholotti, Johann Baptista Pestaluzzi und den Kaufleuten Franz Zergoll und Bosio aus Ljubljana gründete er eine weitere Handelsgesellschaft, wahrscheinlich um an bedeutenden Begünstigungen kommerzieller und finanzieller Natur, die die privilegierten Handelsleute genossen, teilzunehmen. Auch in Triest führte er seine Geschäfte durch eine pro forma Handelsgesellschaft; die Gesellschafter waren sein noch minderjähriger Sohn Anton und sein Neffe Balthasar Waldtreich. In Graz wurde ein Vertreter angestellt, der die Geschäfte besorgte. Waldtreich war weiter an einem Handelsunternehmen in Bohinj beteiligt: dort war ein Eisenwerk, seinen Eigentümern gewährte er mehrmals Darlehen. Auf Grund der Verträge mit der steierischen Landschaft belieferte Waldtreich die Garnisonen an der ungarischen Grenze und den Teil der Militärgrenze, welchen die steierischen Landstände zu unterhalten hatten. Die Besorgung der Geschäfte in der Militärgrenze wurde der Geschäftsstelle in Varaždin übertragen, an welcher M. Schöffler aus Graz und A. Schubez beteiligt waren. Die Belieferung der steierischen Garnisonen an der Ostgrenze erfolgte von Ptuj aus, wo Waldtreich ein grösseres Warenlager unterhielt und mit den dortigen Kaufleuten H. Caccia und O. Bonicelli in Geschäftsverbindung stand.

Waldtreich übte auch in Geld- und Kreditgeschäften eine ausgedehnte Tätigkeit aus. Geldgeschäfte zugunsten des Staates waren eines der Verdienste für seine Erhebung in den Adelstand; in dem Adelsdiplom wurde die Remittierung von Kontributionen und anderer Geldern hervorgehoben. Durch seine Vermittlung leisteten die krainischen Landstände und die Grazer Hofkammer die Zahlungen in der Militärgrenze und Überweisungen der Steuergelder wurden durchgeführt. Das Hochzeitgeschenk im Betrage von 20.000 fl. für Kaiser Leopold I. überwiesen die Landstände durch Waldtreichs Wechsel an das Wiener Wechselhaus Bartholotti. Seine Kreditgeschäfte waren umfangreich; unter den Urkunden in seiner Verlassenschaft, er starb 1682, befand sich eine Anzahl von Wechseln, Schuldscheinen und anderen Kreditdokumenten, aus denen hervorgeht, dass die Forderungen zur Zeit seines Todes über 170.000 fl. betragen haben. Etwa ein Viertel davon schuldeten die bürgerlichen Kaufleute in Ljubljana. Unter den übrigen Schuldnern stand der Adel an erster Stelle.

Die Forderungen an die Schuldner waren der grösste Posten im Waldtreichs Vermögen. Das Verlassenschaftsinventar führt noch andere bedeutende Vermögensposten auf, Bargeld, Silbergerät, Goldschmuck, Kleinodien, Bilder (unter den Porträten eines des Grafen Fugger), Teppiche, Tapeten, Messing- und Zinngeschirr usw. Waldtreich besass auch ein Haus in Ljubljana. Der ganze Vermögenswert blieb nicht viel unter 200.000 fl. zurück. Waldtreich war einer der wenigen und vielleicht der erste unter den Handelsleuten in Ljubljana, die in jener Zeit über solches Kapital verfügten.

Als ein im Export- und Importhandel kundiger Kaufmann wurde Waldtreich von den Behörden aufgefordert, sich zu dem, in den siebziger Jahren des 17. Jh.-aufgestellten, Plan der Handelsverbindung zwischen den österreichischen Niederlanden und Österreich durch die Adria Häfen zu äussern. Er versuchte einige Bedenken der Amsterdamer Handelsleute zu zerstreuen, indem er die Vorteile hervorhob, welche Holland durch die direkte Einfuhr aus den österreichischen Häfen, mit Umgehung Venedigs, bei einigen Warenarten, z. B. Quecksilber, Stahl, Honig, erwachsen würden. Er machte auf Waren z. B. Eisen, Holz, Leinwand, welche für den Import in Holland nicht in Betracht kamen, doch bei uns günstig eingekauft werden konnten, um sie dann vorteilhaft in Italien abzusetzen, aufmerksam. In seinem Bericht pflichtete Waldtreich dem Vorschlag der Wiener Grosskaufleute bei, welche

sich für den Freihafen in Triest aussprachen. Nach seiner Meinung würde der Freihafen (befreite Scala) für 5 oder 6 Jahre für den Herrscher und das Land kein Präjudiz bilden; durch die Begünstigungen würden die Holländer herbeigezogen werden.

Franz Zergoll, Waldtreichs Handelsgesellschafter, wurde von Raigersfeld 70 Jahre später als erster unter den Handelsleuten in Krain, die sich en gros mit Aussenhandel beschäftigten und grosse Vermögen hinterlassen haben, genannt. Er kam aus Görz. Sein Vater Georg befasste sich mit Handelsgeschäften, die sein Sohn Franz nach dessen Tode weiterführte. Er trieb zusammen mit Waldtreich Eisenhandel und nahm auch an anderen Geschäften in der gemeinsamen Handelsgesellschaft teil. Wahrscheinlich auf eigene Rechnung handelte er mit Textilwaren, Galanterie und Gewürzen. Vom Jahre 1669 bis zu seinem Tode im Jahre 1690 stand sein Name in den städtischen Steuerbüchern. Ihm wurde, als einem grösseren Kaufmann, die jährliche Steuer vom Handel im Betrage von 30 fl. vorgeschrieben. Nach dieser Besteuerung können wir annehmen, das er einen Verkaufsladen für Detailhandel führte. Bei Zergoll trat als Handlungsgehilfe Peter Anton Codelli ein, der später zu einem der kapitalkräftigsten Grosshändler wurde. Über die Höhe von Zergolls Geschäftskapital sind wir nicht unterrichtet. Er besass ein Haus in Ljubljana und kaufte das Schloss Turen an der Ljubljanica.

Franz Rigoni war aus Split: er lebte einige Zeit in Bakar und hatte die Herrschaft Cabar und andere Güter in Bestand oder Verwaltung. Nach Ankunft in Ljubljana befasste er sich mit Eisen- und Viehhandel, wahrscheinlich auch mit anderen Waren. Er betrieb Handel noch in Triest und in Venedig. Eine seiner Handelsstellen befand sich in Sava, einem Ort mit einem Eisenwerk. Sein Kapital benutzte er auch für Kreditgeschäfte. Den krainischen Landständen gewährte er in ihren Geldnöten Darlehen gegen Verpfändung der Einkünfte bei dem Mitteldingsamt in Triest und den Filialämtern, die ihm zur Verwaltung übergeben wurden. Zur weiteren Sicherheit des Darlehens musste die Landschaft noch die Steuereinkünfte dreier Grundherrschaften versetzen. Rigoni schloss mit den Hofstellen einen Vertrag zur Lieferung einer Anzahl von Kavalleriepferden. Da er den Lieferungsvertrag nicht einhielt, liess ihn die Grazer Hofkammer auf dem Schloss von Ljubljana einsperren, wo ihn im Jahre der Tod erreichte. Sein Vermögen soll über 500.000 fl. betragen haben, nach Raigersfeld sogar 600.000 bis 700.000 fl., was wir aber als übertrieben ansehen müssen.

Die Erweiterung der Geschäftstätigkeit und der Kapitalbildung im Grosshandel wurde durch damalige wirtschaftliche und politische Zustände begünstigt. Die bürgerlichen Kaufleute waren zu wenig unternehmungslustig, sie hatten nicht genug Erfahrungen im Aussenhandel, auch nicht genug Kapital und Kredit um die günstigen Umstände auszunützen. Die Gelegenheit wurde von fremden zugewanderten Handelsleute wahrgenommen, und sie haben sich mit ihrer Handlungstätigkeit in einigen Jahrzehnten grosses Kapital erworben um es, wie z. B. Waldtreich, auch für Kredite an bürgerliche Kaufleute zu verwenden. Doch die Nachfolger der Grosshändler, die alle in den Adelstand erhoben worden sind, setzten die Geschäfte ihrer Vorgänger nicht fort. Ihr Kapital wurde dem Laibacher Handel entfremdet. Es hing mehr oder weniger vom Zufall ab, ob an die Stelle der verstorbenen andere fähige Kaufleute getreten sind. So haben die Umstände ganz subjektiver Natur die Entwicklung des Handels beeinflusst.